

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra technické a informační výchovy

**Rizikové jevy při komunikaci na internetu
a jejich výuka z pohledu učitele.**

Diplomová práce

Brno 2014

Vedoucí práce:

Ing. Martin Dosedla, Ph.D.

Autor práce:

Bc. Pavlína Fialová

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

Fialová, Pavlína: Rizikové jevy při komunikaci na internetu a jejich výuka z pohledu učitele. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra technické a informační výchovy, 2014. Vedoucí diplomové práce Ing. Martin Dosedla, Ph.D.

ANOTACE

Diplomová práce je zaměřena na rizikové jevy při komunikaci na internetu a jejich výuku z pohledu učitele ICT. Práce je rozdělena do dvou částí - teoretické a praktické. První část je věnována komunikaci v obecné rovině a jejímu dělení. Dále se práce zaměřuje na internet, jeho historii a způsoby komunikace. Následuje rozbor jednotlivých rizik, která při komunikaci na internetu hrozí. Poslední část teorie je zaměřena na prevenci a možnosti ochrany před rizikovými jevy souvisejícími s komunikací na internetu. Praktická část se zabývá způsobem výuky rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT na základní škole. Cílem výzkumu bylo poznat a popsat obsah výuky, využívané prostředky a způsob, jakým žáci tuto problematiku vnímají.

ANNOTATION

This thesis is focused on risk phenomena in communication on the internet and related topic to teach in terms of teacher ICT. The work is divided into two parts - theoretical and practical. The first part is devoted to communication in general and its division. Furthermore, the work focuses on the history of the internet and communication methods on it, followed by the analysis of the various risks that in internet communication. The last part is focused on prevention and the protection against risk events when communicating on the internet. The practical part is focused on how to teach risk phenomena when communicating on the internet in terms of ICT teachers in primary schools. The aim of the research was to identify and describe the content of teaching, use of resources, and the way students perceive this subject.

KLÍČOVÁ SLOVA

Komunikace, internet, násilí, děti, informační a komunikační technologie, kyberšikana, kybergrooming, sexting, kyberstalking, prevence, výuka, učitel, základní škola.

KEYWORDS

Communication, internet, violence, children, information and communication technology, cyberbullying, kybergrooming, sexting, cyberstalking, preventiv, teaching, teacher, primary school.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem závěrečnou diplomovou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.“

V Brně dne.....

Bc. Pavlína Fialová.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce Ing. Martinu Dosedlovi, Ph.D. za odbornou pomoc, kterou mi při psaní práce poskytl. Také bych chtěla poděkovat všem vyučujícím, kteří se podíleli na výzkumném šetření; své rodině a partnerovi za poskytnutou podporu.

Obsah

Úvod	7
1 Komunikace a internet	8
1.1 KOMUNIKACE.....	8
1.2 INTERNET	11
1.3 ZPŮSOBY KOMUNIKACE NA INTERNETU	14
2 Rizikové jevy internetové komunikace	20
2.1 KYBERŠIKANA.....	20
2.2 KYBERGROOMING	26
2.3 KYBERSTALKING.....	29
2.4 SEXTING.....	30
2.5 DALŠÍ RIZIKOVÉ JEVY	31
3 Prevence a ochrana před rizikovými jevy	33
3.1 PREVENTIVNÍ OPATŘENÍ	33
3.2 POMOC OBĚTEM RIZIKOVÝCH JEVŮ	42
3.3 PRÁVNÍ RÁMEC.....	45
4 Výzkumná část	47
4.1 METODOLOGIE	47
4.2 ANALÝZA DAT.....	53
4.3 VÝSLEDKY KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU	55
4.3.1 <i>Obsah výuky týkající se rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT. .</i>	<i>55</i>
4.3.2 <i>Využívané didaktické prostředky ve výuce týkající se rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT.</i>	<i>62</i>
4.3.3 <i>Vztah žáků k tématu rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT.....</i>	<i>69</i>
4.4 SHRNUTÍ VÝZKUMNÝCH ZÁVĚRŮ	72
Závěr	75
Použitá literatura	76

Úvod

Diplomová práce je zaměřena na rizikové jevy při komunikaci na internetu a jejich výuku z pohledu učitele ICT. Komunikace se v dnešní době, na úkor běžné komunikace „face to face“, přesunula do sféry informačních a komunikačních technologií. Přínos moderních technologií je samozřejmě nepopiratelný. Ovšem rizika, kterými jsou např. kyberšikana, kyberstalking, kybergrooming nebo sexting, patří k vážným problémům, kterým jsou mnohé děti vystavovány. Především rodiče, učitelé, ale i samotné děti by si měli plně uvědomovat rizika virtuálního světa a být poučeni o preventivních opatřeních, která se vztahují k dané problematice.

Cílem teoretické části je podat pohled na aktuální možnosti komunikace přes internet, tedy využívání sociálních sítí, chatů, e-mailů. Shrnout rizika komunikace na internetu a dosavadní možnosti v ochraně dětí před rizikovými jevy při této komunikaci. Cílem praktické části této práce je zjistit, jakým způsobem je realizována výuka rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT na základní škole.

První kapitola práce je zaměřena na komunikaci a internet obecně. Tedy na vymezení pojmu komunikace, její význam v dnešní společnosti a nejběžnější rozdělení. Dále na internet a jeho historii ve světě i v České republice. Na současnou pozici internetu ve společnosti a na způsoby internetové komunikace např. e-maily, sociální sítě, chatování. V další kapitole jsou rozvedena konkrétní rizika hrozící dětem při komunikaci na internetu, jako např. kyberšikana, kybergrooming, kyberstalking či sexting. Část práce je zaměřena na prevenci před nebezpečím on-line komunikace, právní rámec této problematiky a na organizace, které se tomuto tématu věnují. Praktická část je zaměřena na způsob, jakým je realizována samotná výuka této problematiky na základní škole z pohledu učitele ICT. Na konkrétní obsah výuky, využití prostředky materiální i nemateriální povahy, nebo také na to, jakým způsobem vnímají danou problematiku samotní žáci.

1 Komunikace a internet

1.1 Komunikace

Pojem komunikace původně vychází z latinského *communicare*, tedy učinit společným. Za ekvivalent je možné považovat termín *participare* tedy spolupodílet se na něčem s někým. (Křivohlavý, 1988)

Komunikace je pro člověka důležitou součástí jeho života. Jedinec každodenně přichází do styku s druhými lidmi. Je od něj očekáváno, že se bude zapojovat do debat, dávat najevo své názory a postoje, naslouchat druhým lidem. Každý pohyb, každé nadechnutí vyjadřuje jistým způsobem určitou komunikaci, aniž by si toho byl člověk v mnohých případech vědom. Tento komunikační proces je dle Křivohlavého (1998) tvořen základními činiteli:

- **Komunikátor** - tedy osoba, která informaci sděluje.
- **Komunikant** - osoba, která informaci přijímá.
- **Komuniké** - je obsah sdělení.

Obrázek 1 Komunikační schéma (Quisová, 2009)

Proces komunikace je rozčleněn do osmi kroků. V prvním kroku si vysílač rozmýšlí myšlenku. Ve druhém kroku dochází k emoční reakci těla vysílače, tedy myšlenka se „obaluje“ emocemi. Třetím krokem je pak myšlenka zakódována, tedy je převedena na slova, mimiku, atd. Zakódovaná informace, je zaslána komunikačním kanálem k přijímači. Čtvrtým krokem je komunikační kanál, který tvoří vše, co stojí mezi vysílačem a přijímačem např. lidé, zvuky. V pátém kroku musí přijímač sdělení pomocí všech smyslů dekodovat. Krokem šestým je pak probíhající emoční reakce na sdělení. V sedmém kroku následuje rozumové přijetí sdělení (pochopení myšlenky).

Posledním krokem je zpětná vazba, která by měla být v podobě parafrázovaného sdělení příjemce vysílači. Komunikace však neprobíhá vždy dle učebnicového modelu, může při ní docházet k šumům – např. ke lhaní. (Quisová, 2009)

Proces, kdy spolu lidé komunikují, by měl být založen především na asertivitě, která zachovává lidskou důstojnost. (Medzihorský, 1991) Problém nastává, pokud při komunikaci osob dochází k manipulaci, která v prvních okamžicích nemusí být zcela jasně rozpoznatelná. Je nutné si uvědomit, že např. právě děti se s manipulací při komunikaci setkávají již od útlého věku. Manipulace tedy přichází jak z podnětu dítěte, kdy zkouší, co si ke svému okolí může dovolit, tak i ze strany dospělého člověka (mnohdy rodičů). V komunikaci také může docházet i k agresivnímu jednání, což znamená prosazení práv jedince, na úkor práv jedince druhého (odmítání potřeb, pocitů, či názorů). (Quisová, 2009)

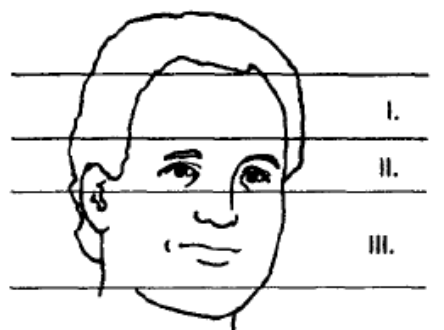
Z praktického hlediska je možno komunikaci rozčlenit dle Křivohlavého (1998) na:

Činy – to, co člověk říká, jak se chová, může při komunikaci druhého do jisté míry ovlivnit. Ne vždy se však shodují slova s činy, proto je dobré při vytváření vlastního úsudku brát na tyto dva body v komunikaci zřetel.

Verbální komunikace – již od útlého věku je věnována mateřskému jazyku velká pozornost. I tříleté dítě je schopno za den říci více než 20 000 slov (ne vět). V dospělosti středoškolsky vzdělaný člověk aktivně využívá 9 000 – 10 000 slov.

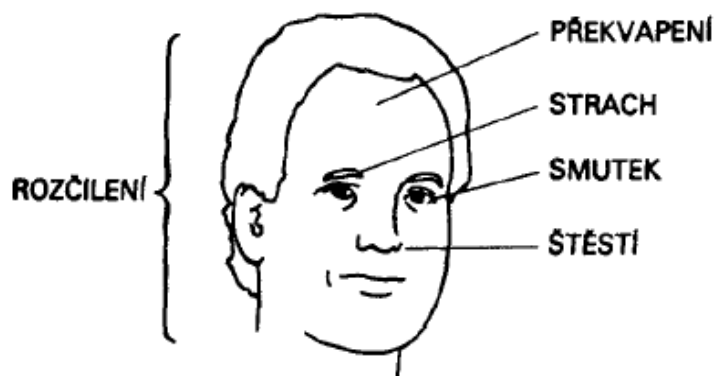
Neverbální komunikace - mezilidská komunikace nemusí být vyjádřena pouze na základě slov. Mnohdy jsou slova zbytečná a to v takových případech, kdy za sebe nechá jedinec promlouvat své tělo. Konkrétně tedy pohled očí, výraz v obličeji, gesta, postoje, pohyby atd. Mnohdy si lidé ani neuvědomují, že promlouvají např. skrze svůj oděv či účes. Pomocí neverbální komunikace je možno vyjadřovat pocity, postoje, nálady, zájem o druhou osobu. Příkladem neverbální komunikace je mimika, tedy různé výrazy obličeje. Viz Obrázek 2. znázornění mimických zón v obličeji. Zóna I. zahrnuje

obočí a čelo. Zóna II. zahrnuje oblast očí. Zóna III. zahrnuje dolní část obličeje s partíemi nosu a úst.

Obrázek 2 Mimické zóny v obličeji. (Křivohlavý, 1988)

Obrázek 3. znázorňuje, kde se v obličeji projevují emoce. Z práce P. Ekmana a J. D. Bouchera vyplývá, že překvapení je možno na 79 % určit z každé zóny v obličeji, nejpatrnější je to však v oblasti obočí a čela (zóna I.). Strach a smutek se dá určit s přesností 67 % z očí a očních víček (zóna II.) Štěstí je možno na 98 % určit ze spodní částí obličeje (zóna III.). U rozčilení je situace odlišná, jelikož se tato emoce rozkládá po celém obličeji rovnoměrně. V žádné části obličeje nebyla přesnost identifikace vyšší než 30 %. (Křivohlavý, 1988)

Obrázek 3 Nejvýrazněji projevy emocí na obličeji. (Křivohlavý, 1988)

Propojenost komunikace s technologiemi je nepopíratelná. Z historického hlediska se vynaložilo nemalé úsilí na to, aby byla dosažena úspěšná komunikace na větší vzdálenosti. Mezi důvody patří např. přenos informací, kontaktování rodiny nebo také obchodování. Již před 200 lety byly vynalezeny první technologie, které měly za úkol usnadňovat komunikaci. Ve 30. letech 19. století to byl telegraf, který za pomoci elektronických signálů odesílal zprávy. Počátek 20. století byl významný hned ze dvou důvodů. Bylo vynalezeno první masové médium – rádio a zařízení určené pro dálkovou komunikaci – telefon. Zhruba o 20 let později přichází vynález, který umožnil přenos obrazu i zvuku – televize. V 60. letech pak přichází pro soukromé využívání internet, o 30 let později byl pak zpřístupněn i pro veřejnost. (Kaneová; Portinová, 2008)

1.2 Internet

„Internet je veřejně dostupný celosvětový systém vzájemně propojených počítačových sítí, které přenáší data pomocí přepínání paketů (zprávy nebo fragmenty zpráv) za použití standardizovaného Internet Protokolu (IP) a dalších protokolů. Skládá se z tisíce menších komerčních, akademických, vládních a vojenských sítí.“ (Škyřík, 2009, s. 5) Ze společenského hlediska je internet možno definovat, také jako *„...komunikační médium umožňující milionům lidí na celém světě být v neustálém kontaktu v reálném čase, které vytváří nové pracovní příležitosti, odstraňuje geografické bariéry a není pouze zdrojem vzdělávání, ale také zábavy a oddechu.“* (Škyřík, 2009, s. 6)

Internet je vnímán jako prostředí, které nabízí obrovské využití volného času. Za pozitiva je možné považovat - dostupnost velkého množství informací, taktéž dominantní úlohu sehrává v oblasti zboží a služeb. Výrazně internet zasahuje do sféry komunikace a mezilidských vztahů, jelikož dnes není ničím neobvyklým komunikovat mezi světadíly. Existuje však také odvrácená strana – velké množství informací bývá v mnohých případech neověřených, je tudíž nutné hledat další zdroje. Zboží a služby již podléhají určitým zákonům, ale i v tomto odvětví se však najdou mnozí, kteří by se rádi obohatili na úkor ostatních. Nejmarkantnější problém však nastává v rovině komunikace

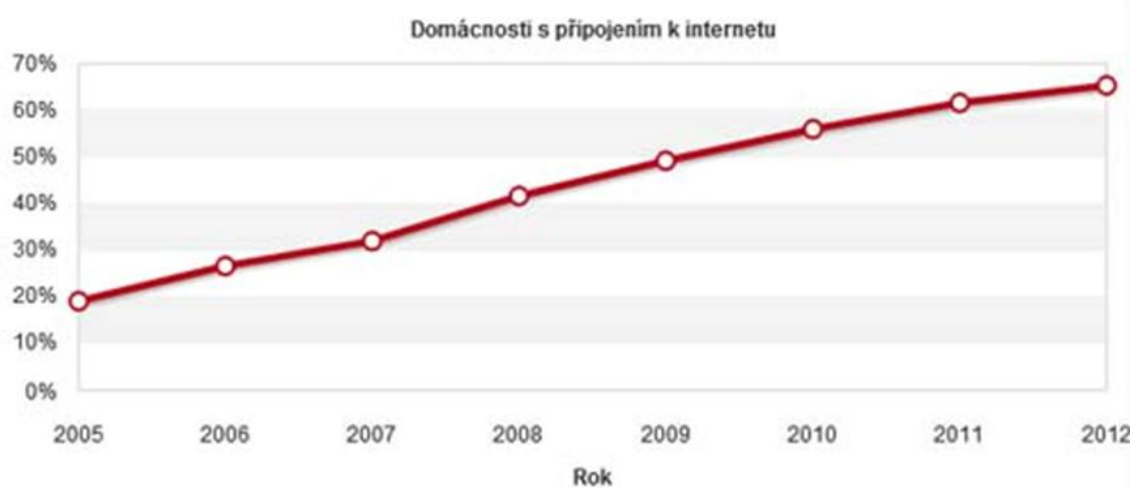
a mezilidských vztahů (propojenost násilí a komunikačních technologií). Internet sice lidi vzájemně spojuje, ale také izoluje. Ti jsou pak daleko zranitelnější vůči různým zprávám, které s podporou technologií přijímají. Negativní dopad má tato problematika zejména na děti. Pro ty je internetový prostor více či méně „druhým domovem“. Neuvědomují si však míru nebezpečí, kterou např. svým vlastním jednáním vyvolají. Proto je nutné dbát na to, aby děti byly seznámeny se zásadami bezpečného internetu, jak ze strany rodičů, tak i vyučujících.

Historie internetu

Z hlediska historie internetu je nutné si uvědomit, že je nejen historií technických novinek, ale i historií společensko-sociálních aspektů. Období studené války mezi západem a východem bylo dobou utajovaných projektů. Tajné vojenské programy byly na straně Američanů realizovány pomocí společnosti RAND, což bylo v období studené války významné mozkové centrum. Tato společnost dostala v 60. letech za úkol vyřešit zásadní problém – jakým způsobem by si měly vojenské základny a města vyměňovat informace pokud by došlo k nukleární válce. Roku 1964 tedy zveřejnila společnost RAND velice odvážný návrh – síť, která by neměla žádný centrální uzel. Prakticky tento projekt uskutečnila pentagonská společnost ARPA (Advanced Research Projects Agency), která jej financovala. (Bartošek, 1995) V roce 1965 pak vznikl první uzel sítě a na konci téhož roku již síť měla uzly čtyři. Síť dostala název podle společnosti, která je financovala, tedy ARPANET. Tato síť se pak stala velice populární zejména mezi studenty a ve vědeckých kruzích. V 70. letech síť přesáhla hranice USA a začala se nazývat INTERNET (INTER-mezinárodní NET- síť). V roce 1991 vzniká WWW (World wide web), jakožto standard pro přenos grafických a hypertextových informací. (Navrátil, 2002) V průběhu dalších pěti let, tedy v roce 1996, již využívalo internet asi 45 milionů lidí na celém světě. Po zhruba dalších osmi letech se počet uživatelů zvýšil na 600 - 800 milionů. Do první třetiny roku 2008 uživatelé mohli využívat přes 158 milionů stránek. (Kaneová; Portinová 2008)

Počátky internetu v Československu probíhaly již v roce 1990, kdy se objevuje síť FIDO a EUnet. V roce 1991 pak došlo k připojení k síti BITNET. Roku 1992 dochází

ke vzniku síťové infrastruktury propojující velká města v Československu. (Brečka a kol., 2009) V České republice získal internet během poměrně krátké doby kolem 6,3 milionů uživatelů (průzkum září 2012). Průměrný uživatel v republice stráví na internetu asi 15 hodin týdně – z toho 5 hodin zabere zábava, 8 hodin využije na hledání informací a 2 hodiny nakupuje zboží. Nejvíce využívané služby jsou: e-mail (93% lidí), dále zpravodajské informace (90% lidí), surfování po různých webech (89%), sledování videí a filmů (68%), internetové bankovníctví (80%) a chatování (68%). (Eckertová, 2013) O tom, že obliba internetu stále roste svědčí i výsledky šetření, které se týkaly domácího připojení k internetu v průběhu let 2005 až 2012.

Obrázek 4 Domácnosti s připojením k internetu (www.czso.cz)

Jak již bylo výše uvedeno, internet získal během krátké doby velké množství uživatelů. Nemůže být tedy pochyb, že v této době již existují jedinci, kteří jsou na internetu a jeho službách závislí. Tento fakt se bohužel nevyhýbá ani dětem, které většinu svého volného času tráví právě u svých počítačů na úkor jiných aktivit, které by byly z hlediska zdravého životního stylu jistě prospěšnější. (Krčmářová, 2012) Důvod, proč má internet nad dětmi takovou moc, může být tento - „*Internet nabízí prostředí bez zábran (disinhibited environment). Ve virtuálním světě slábnou zábrany, které nás jinak, ve světě reálném, omezují. Slábne úzkost, že budu odhalen jako hloupý či trapný; mohu se prezentovat, jak si zámam.*“ (Helus, 2009, s. 80) Právě ten fakt, že internet nabízí naprostou anonymitu, vyvolává v jedincích pocit, že mohou plně ventilovat

své myšlenky a názory, které by v jiných případech museli potlačit. Že se jedná o trochu jiný svět, není nutné zdůrazňovat. „*Internet vznikl jako samostatné teritorium (médiu s určitým teritoriálním rozsahem) do jisté míry nezávislé na státu. Toto teritorium je z fyzického a vnějšího pohledu umístěno v území stávajícím – je umístěno v počítačích, serverech, které jsou někde umístěny a které někdo vlastní. Přesto se díky jejich propojení vytváří zcela specifický, dejme tomu svět, který je na stávajících prostředcích zcela nezávislý. Jeho charakteristika netvoří žádné ze stávajících prostředí. Navíc, díky své povaze se může snadno zvětšovat a růst. To reálný svět nedokáže.*“ (Brečka a kol., 2009, s. 299)

Existence rizik, kterým dospělí lidé i děti musí čelit v reálném světě, je přiměřeně stejná jako v online světě. Rozdíl je zde však v nových způsobech, které na uživatele internetu útočí. Proto je nezbytné učit se na ně správně reagovat. Nejdůležitější je proto začít u dětí, protože i ty, s ohledem na věk, využívají různých způsobů komunikace na internetu a jsou právě v tomto období nejzranitelnější.

1.3 Způsoby komunikace na internetu

Elektronická komunikace se stala fenoménem dnešní doby. Boří se hranice času, tudíž se člověk může cítit na jednu stranu zcela volný, ale na druhou zcela spoutaný. Dle Rybky a Malého (2002) lze elektronickou komunikaci rozdělit na:

- **Jednosměrná komunikace** – směřuje od jednoho sdělujícího k neomezenému počtu oslovených. Např. webové stránky.
- **Individuální komunikace** – komunikace mezi účastníky probíhá obousměrně. Např. ICQ
- **Hromadná komunikace** – vzájemná komunikace mezi větším počtem lidí. Např. ICQ, IRC

Při výše zmiňované individuální komunikaci si uživatelé sdělují informace adresně mezi sebou. K dispozici existuje hned několik prostředků, které buď po uživateli

vyžadují neustálé připojení např. ICQ, nebo nevyžadují, což může být elektronická pošta. Následně budou popsány tři vybrané prostředky, kterými komunikace většinou nejčastěji probíhá - elektronická pošta, sociální sítě, chat.

Elektronická pošta

Elektronická pošta, neboli e-mail, je stále jedním z nejvyužívanějších komunikačních nástrojů. Z průzkumu, který proběhl v roce 2005, jasně vyplývá, že prostřednictvím elektronické pošty v České republice komunikuje 84 % uživatelů internetu. O čtyři roky později to bylo již 91%. (czso.cz, 2012) Výhodou elektronické pošty je bezesporu rychlost přenosu zpráv i na dlouhé vzdálenosti. Uživatel může e-maily psát a číst, i když zrovna není připojen k internetu. Připojení je nutné v tu chvíli, kdy chce uživatel e-maily přijímat, nebo je odesílat. Pokud zrovna příjemce není připojený, přijaté e-maily se automaticky ukládají do doby, než si je příjemce přečte a i po přečtení zůstávají uloženy. Elektronická pošta také disponuje možností připojování příloh např. obrázků, videí, dokumentů. Přijímání pošty a taktéž její odesílání je možné pomocí tzv. e-mailových klientů, což jsou programy sloužící k odesílání a vybírání pošty, které jsou instalovány do počítače uživatele nebo s pomocí webových rozhraní, které využívají webové prohlížeče. Obě tyto možnosti mají své výhody. E-mailový klient může být pro uživatele pohodlnější v tom, že zprávy stahuje na lokální disk. Výhodou webových rozhraní je zase to, že se uživatel dostane ke svým zprávám z kteréhokoliv počítače. Mezi české poštovní servery poskytující služby zdarma patří např. Atlas, Centrum, Email, Seznam atd. Zahraniční poštovní servery, které poskytují služby taktéž zdarma, patří např. Yahoo, Gmail atd. (Rybka; Malý, 2002)

Sociální sítě

„Jsou to webové služby, které umožňují svým uživatelům vytvořit si vlastní profil (zpravidla veřejný nebo poloveřejný), upravit jej podle své představy (do značné míry), přátelit se s jinými uživateli, vytvářet seznamy přátel, nahrávat a sdílet fotky, videa, jiné materiály a další. Nejpodstatnějším atributem sociálních sítí je možnost kontaktu

s ostatními a sledování toho, co druzí dělají (podstatě v reálném čase).“ (Černá a kol., 2013, s. 28)

Sociální sítě (social network) jsou dnes jedním z nejvyužívanějších prostředků pro komunikaci na internetu, hned vedle elektronické pošty. Sociální sítě umožňují svým uživatelům:

- vytvořit, spravovat a sdílet osobní profil
- navazovat spojení s ostatními uživateli
- sdílet informace, videa, fotografie atd.
- komunikovat s uživateli
- nastavovat atributy týkající se zveřejňování dat

(Dosedla; Válek, 2013)

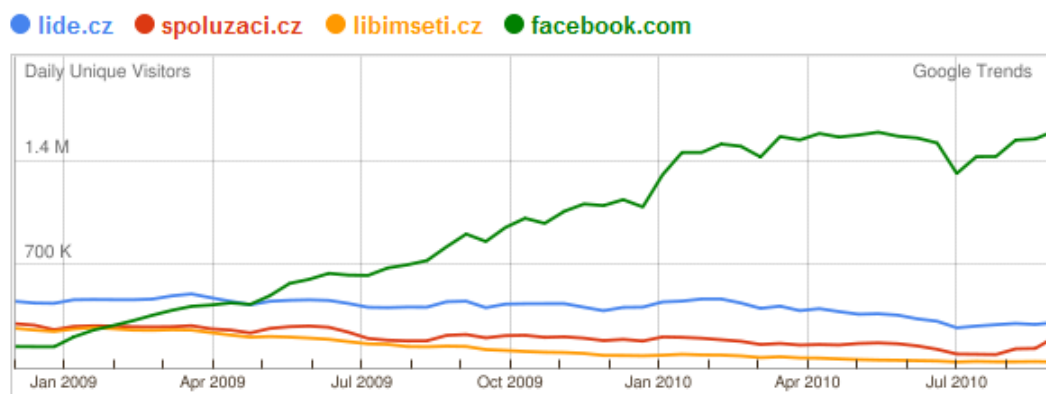
Ani sociálním sítím se však nevyhne otázka možných rizik. Častým rizikem bývá nabourání se do účtu uživatele (tedy zneužití osobních informací). Pokud pachatel dotyčného zná, nemusí být problém uhádnout jeho heslo. V tom případě dochází k rozesílání falešných zpráv popř. fotografií nevhodného obsahu. Dalším rizikem může být vytvoření falešného účtu s již existujícím jménem a fotografií. Nic netušící přátelé pak komunikují se zcela cizí osobou. Kromě těchto rizik existují samozřejmě i další problémy spojené se sociálními sítěmi.

Celosvětově rozšířené sociální sítě jsou např. Facebook, Twitter, Instagram, Google Plus, Myspace atd. Za české sociální sítě, které jsou stále využívány, je možno považovat Lide.cz, Spoluzaci.cz, Alik.cz nebo Libimseti.cz. Každá země však preferuje určitou sociální síť.

Pozornost se v dnešní době stáhla ke třem sociálním sítím a to k Facebooku, Twitteru a Instagramu, které budou níže ve stručnosti popsány.

Facebook - celosvětově rozšířená sociální síť vznikla v roce 2004 jako program, který měl za úkol propojovat komunikaci studentů na Harvardu. Za jejím startem stál

student jmenované univerzity Mark Zuckerberg. Tato síť měla takový úspěch, že se za krátký čas otevřela dalším školám v Americe. Za další dva roky se již do sítě mohl přihlásit každý s platnou e-mailovou adresou a věkem nad 13 let. (Kozmová; Křížek; Rezková, 2013) Dnes má Facebook přes 900 milionů uživatelů po celém světě. V České republice využívá tuto síť přes 3,8 milionů uživatelů včetně dětí do 18 let. U starší generace nad 40 let již Facebook není tak populární. Problém této sociální sítě začíná již při registraci uživatele, jelikož tato zahraniční společnost podléhá americkým právním, tzn., že v podstatě nikdo nekontroluje, jaký uživatel se právě registruje (jediným kritériem je věk nad 13 let). Děti tedy mohou přijít do kontaktu s Facebookem již v 6. nebo 7. třídě, mnohdy i dříve, pokud udají falešný věk. Po registraci tedy uživatel vyplní svůj osobní profil (osobní údaje, záliby, atd.). Problém může nastat již při vyplňování osobních údajů, které mohou být lehce zneužitelné např. bydliště, tel. číslo, e-mail. Dále uživatel hledá své přátele, aby s nimi mohl být v kontaktu. Komunikace probíhá buď formou osobních zpráv, nebo na zdi uživatele. Uživatel může s přáteli (a nejen s nimi) sdílet informace různého druhu např. své pocity, osobní fotografie, videa atd. Bohužel, k vlastnostem dětí patří mnohdy i důvěřivost, proto si do svých profilů „pouštějí“ úplně cizí lidi, kteří mohou obsah zneužít. Taktéž je zde patrný velký vliv na psychiku jedince. Podle německého listu Die Welt, který zveřejnil výzkum prováděný na dvou německých univerzitách, Facebook vede k depresím a ke společenské izolaci. (Kozmová; Křížek; Rezková, 2013) I přes všechna tato rizika si Facebook vede na českém území oproti domácím sociálním sítím zřetelně lépe viz Obrázek 5.

Obrázek 5 Oblíbenost českých soc. sítí versus Facebook (Dočekal, 2010)

Twitter – je další celosvětovou sociální sítí, která má již po celém světě více než 200 milionů uživatelů. V České republice tuto sociální síť využívá kolem 15 000 uživatelů. Věk uživatelů je totiž na rozdíl od Facebooku vyšší (35-44 let). (Eckertová, 2013) Služba umožňuje odesílat a číst krátké textové zprávy tzv. tweety, které se zobrazí na profilové stránce uživatele. Nižší oblíbenost může být např. způsobena např. tím, že řada lidí napoprvé vůbec nepochopí, k čemu Twitter vlastně slouží. Využívá se zde tzv. Hashtag – což je slovo označené předponou „#“. „...*nástroj, jak zviditelnit své příspěvky uživatelům, kteří se zajímají o naše téma.*“ (Lauschmann, 2013)

Instagram - je sociální sítí, která slouží ke sdílení fotografií. Registrace do Instagramu není složitá. Stačí si aplikaci stáhnout do telefonu a zaregistrovat se, dále zvolit uživatelské jméno a heslo. Uživatel může vkládat své fotografie, které má možnost před vložením upravit pomocí grafických filtrů. K fotografii může uživatel zadat také popis (hashtag), dle kterého bude fotka vyhledatelná jiným uživatelem, který se např. o dané téma zajímá. Je možné vyhledávat své přátele, prohlížet si jejich fotografie, komentovat je. Taktéž je možné sledovat autory jiných fotografií dle vkusu uživatele.

V krátkosti jsou zde zmíněny také české sociální sítě. Za nejvyužívanější je považován server Lide.cz, který má kolem 900 000 uživatelů. (Eckertová, 2013) Ten slouží spíše k seznámení. Po vytvoření profilu je možné vkládat fotografie, prohlížet si profily jiných uživatelů, hodnotit je, komunikovat s nimi. Další českou sociální sítí je server Libimseti.cz, který je možné taktéž považovat především za seznamku. Opět je zde nutná registrace. Pak již nic nebrání tomu, aby mohl uživatel využívat služeb této sociální sítě, tedy např. diskutovat, hodnotit fotografie, seznamovat se atd. Poslední sociální sítí, která slouží pro komunikaci zejména studentům, je síť spoluzaci.cz. Uživatelé mohou v rámci třídy komunikovat mezi sebou, sdílet fotografie, dokumenty, organizovat různé akce atd. Je však nutné poznamenat, že díky Facebooku ubyl počet zájemců o české sociální sítě.

Chat

Chatování je dnes oblíbené spíše u mladší generace. Jedná se o komunikaci, která probíhá buď mezi dvěma uživateli, nebo skupinou uživatelů. Pro psaní zpráv na internetu není nutné vždy využívat pouze e-mail, ale je možné použít programy pro zasílání zpráv tzv. IM (Instant Messaging). Mezi nejznámější služby patří ICQ, SKYPE, MSN atd. Jedná se o komunikaci, která je oproti e-mailu podstatně rychlejší a probíhá v reálném čase. S využitím rozhraní IM klienta může uživatel vidět i ostatní připojené uživatele, které má na svém kontakt-listu. IM služby umožňují na základě registrace e-mailové adresy vytvořit jedinečný identifikátor ve vlastní IM síti. Ostatní uživatelé tak mohou vyhledat další uživatele, které si pak přidají do již zmíněného kontakt-listu. Pokud protějšek potvrdí přidání, může sdílet s uživateli informace, které se týkají jeho stavu – online/offline popř. další údaje. Některé IM služby dokáží komunikovat nejen pomocí textových zpráv, ale také pomocí video-hovorů např. služba Skype. (Dosedla; Válek, 2013)

Všechny způsoby komunikace pomocí moderních technologií však s sebou přinášejí různá rizika.

2 Rizikové jevy internetové komunikace

Zejména dětem internet nabízí nepřehledné možnosti, jak trávit volný čas např. navazování nových přátelství, hraní on-line her, vyhledávání koníčků atd. Je nutné podotknout, že dnešní děti s počítačem vyrůstají a ten se pak stává nedílnou součástí jejich života. Není nic neobvyklého, že se děti daleko lépe orientují na internetu a celkově manipulují s informačními a komunikačními technologiemi obratněji než jejich rodiče. Mezi dětmi a rodiči se tak může vytvořit velká znalostní propast, z čeho právem vzrůstá obava ze strany rodičů, co vlastně jejich dítě na internetu všechno dělá. Obavy jsou na místě. (Eckertová, 2012)

Z evropského výzkumu (2009 - 2011), který byl zaměřen na činnost dětí na internetu, vyplynuly následující informace:

- 40 % dětí hledá nové kamarády
- 34 % dětí si mezi své kamarády přidává osoby, které nikdy před tím neviděly
- 16 % dětí změnilo svou totožnost
- 15 % dětí poskytlo osobní informace osobě, kterou před tím nikdy neviděly
- 14 % dětí poskytlo svou fotku někomu, koho před tím nikdy neviděly
- 56 % dětí si umí nastavit soukromí na sociální síti.

(Livingstone; Haddon, 2012)

Z těchto výsledků tedy vyplývá, že si děti rizika internetové komunikace, jako je např. kyberšikana, kybergrooming, kyberstalking sexting atd., nepřipouštějí nebo ani neuvědomují. V mnohých případech jsou rizika podceňována.

2.1 Kyberšikana

„Termínem kyberšikana označujeme nebezpečné komunikační jevy realizované prostřednictvím informačních a komunikačních technologií (např. pomocí mobilních telefonů nebo služeb v rámci internetu), jež mají za následek ublížení nebo jiné poškození oběti.“ (Kopecký; Krejčí, 2010, s. 5)

Na začátek je nutné pochopit termín šikana (anglicky *bullying*), který je autory vykládán nejednotně. České pojetí pojmu šikana vychází z francouzského *chicané*, tedy týrání či zlomyslné obtěžování. (Chromý, 2010) Často bývá šikana zaměňována se škádlením. Rozdíl je však značný. „*Určujícími prvky přechodu od škádlení k šikaně jsou tedy nepříjemné pocity oběti, bezmoc (mocenská nerovnováha) a jednosměrnost.*“ (Černá a kol., 2013, s. 24)

Rozdíly mezi šikanou a kyberšikanou

Šikana a kyberšikana spolu úzce souvisejí. U klasické šikany může být jejím projevem jak psychický, tak fyzický útok. U kyberšikany je útok možný pouze v rovině psychické, je tedy brána jako druh psychické šikany. Typické pro kyberšikanu je především ponižování, urážky, vyhrožování, obtěžování atd. Základním rozdílem mezi kyberšikanou a šikanou je, že se kyberšikana odehrává ve virtuálním světě. Jiné (virtuální) prostředí samozřejmě nabízí i odlišné možnosti útoku např. silnější intenzitu. (Kopecký; Krejčí, 2010) Pro přehlednost rozdílů mezi šikanou a kyberšikanou je zde uvedena Tabulka 1.

Kyberšikana	Šikana
anonymní útočník	konkrétní útočník
emocionální zaměření	fyzická síla
široké publikum	omezený počet účastníků
Obtížná rozpoznatelnost	Náznaky (roztrhané oblečení, modřiny...)

Tabulka 1 Rozdíly mezi kyberšikanou a šikanou (Rogers, 2011)

Agresor a oběť

Díky anonymitě, kterou internet poskytuje, je agresor ve většině případů neznámý, na rozdíl od šikany, kde oběť útočníka zná a přichází s ním do kontaktu např. ve škole. Pachatel svou oběť může zesměšňovat, obtěžovat, pomlouvat atd. Oběť u kyberšikany pak nemůže mít pocit bezpečí ani doma, jelikož útok může přijít kdykoliv a kdekoliv. „*Trauma způsobené oběti z tohoto pohledu může být nepředstavitelné. Je již známá*

řada kauz, kdy oběti tento extrémní tlak dohnal až k psychickému zhroucení, jež v některých případech dokonce skončilo sebevraždou.“ (Krejčí, 2010, s. 3)

Prostředky kyberšikany

Komunikační technologie dávají útočníkovi kyberšikany možnosti jak „jednodušeji“ oběť obtěžovat, v mnoha případech za početného publika, které buď pouze přihlíží nebo se dokonce i zapojuje. Rogers (2011) uvádí tyto prostředky:

- Textové zprávy
- Fotografie nebo videoklipy pořízené kamerou mobilních telefonů
- Mobilní telefony
- E-mailly
- Chatovací místnosti
- Instant messaging
- Sociální sítě
- Internetové stránky

Druhy kyberšikany

Výzkum, který byl proveden pod záštitou Univerzity Palackého v Olomouci, společnostmi Seznam.cz a Centrum.cz dokázal, že „...školáci a studenti se nejčastěji setkávají s verbálními útoky (33 %), obtěžováním za pomoci prozvánění (24 %) a vyhrožováním či zastrasováním (17 %).“ (ceskaskola.cz, 2013)

Druhy kyberšikany dle Rogers (2011) viz Tabulka2.

Kyberpronásledování (Cyberstalking)	Opakované obtěžování, zastrasování či výhrůžky.
Nářez (Flaming)	Internetové diskuse využívající elektronických zpráv, které používají agresivní jazyk.
Obtěžování (Harassment)	Zasílání útočných nevyžádaných zpráv.
Podvod	Přesvědčování oběti, aby vyzradila citlivé údaje,

(Trickery)	a následné uveřejnění na internetu.
Pomlouvání (Denigration)	Šíření pomluv o oběti s cílem poškodit její pověst.
Předstírání (Impersonation)	Zasílání zpráv, komentářů pod falešnou identitou.
Prozrazení (Outing)	Sdělování citlivých informací bez vědomí oběti.
Vyloučení (Exclusion)	Záměrné vyloučení z různých on-line skupin.

Tabulka 2 Druhy kyberšikany (Rogers, 2011)

Reálné kauzy

Ne každý v dnešní době chápe vážnost, která je spojena právě s kyberšikanou (šikanou). Tlak, který je na kyberšikanované (šikanované) děti vytvářen, může vygradovat v těžké depresi, psychické zhroucení nebo v nejhorším případě může končit smrtí oběti. V České republice zatím nebyla prokázána souvislost mezi kyberšikanou a sebevraždou oběti. Jako příklad jsou zde uvedeny některé případy, které se staly v České republice dle Krejčí (2010).

Rok 2006, Česká Lípa – O přestávce napadli na základní škole tři žáci svého spolužáka, kterého ztloukli. Vše si natočili na mobilní telefon.

Rok 2007, Ostrava - Poruba – Žák osmého ročníku základní školy zbil tři starší žáky. Se slovy: „Víte jak to bolí boxerem na hubu?“ do každého boxerem uhodil. Jeden ze žáků si tento počin nahrál na mobilní telefon, aby jej pak dále mohl rozesílat.

Rok 2010, Klobouky u Brna – Dívka šestého ročníku základní školy se stala taktéž šikanovanou na základě pomoci, kterou poskytla jinému šikanovanému spolužákovi. Její spolužáci vytvořili na sociální síti Facebook stránku, kde dívce i její matce vyhrožovali smrtí.

Daleko závažnější jsou případy odehrávající se ve světě např. Polsko, Amerika, Kanada, kde mnohé kauzy končí smrtí obětí.

Star Wars Kid (Kanada, 2003) – Za první mediálně známou oběť kyberšikany je považován student Ghyslain Raza. Ten se stal známým na základě videa, ve kterém předvádí scénu z filmu Hvězdné války. Tato nahrávka se však dostala do rukou jeho spolužáků, kteří ji zveřejnili na internetu. O tomto videozáznamu jako první informoval deník New York Times, pak se objevil i v dalších médiích. Byl také čteně parodován v animovaných seriálech. Ve chvíli, kdy se Ghyslain Raza dozvěděl o své „popularitě“, utrpěl těžký psychický otřes, kterému následovalo dlouhodobé léčení. Toto zveřejnění mělo soudní dohru, kdy rodina chlapce zažalovala rodiny čtyř spolužáků o čtvrt miliónu kanadských dolarů. Proces se na konec týkal pouze tří rodin a byl řešen mimosoudním vyrovnáním. (Eckertová, 2013)

Patrick Ryan Halligan (18. prosince 1989 – 7. října 2003) – Teenager pocházející z Essexu ve Vermontu spáchal ve 13 letech sebevraždu po té, co byl svými spolužáky opakovaně šikanován a kyberšikanován. Ryan byl dle rodiny a okolí velice hodný chlapec. Trápily jej však motorické a později u výukové problémy. Velice se kvůli tomu trápil. V páté třídě se Ryan stal kvůli svým potížím terčem psychické šikany ze strany svých spolužáků. Začal tedy s rodiči docházet na terapie. Situace se za nějaký čas zlepšila. V šestém ročníku však nastaly tytéž problémy. V sedmém ročníku se pak situace velice zhoršila, Ryan v důsledku šikanování prosil rodiče, aby nemusel chodit do školy, aby byl vyučován doma, což nebylo možné. Poprosil tedy svého otce, aby ho naučil bojovat, aby se ubránil. Otec mu vyhověl a každý večer spolu trénovali. Pár týdnů potom byli rodiče informováni, že se Ryan porval s chlapcem, který jej šikanoval. Vše se zdálo být vyřešené. Ryan však začal hodně času trávit virtuální komunikací. Dne 7. října 2003 se Ryan oběsil v koupelně, našla ho jeho sestra. Z následného vyšetřování pak vyplynulo, že Ryan byl obětí kyberšikany. Stal se součástí dobře vymyšleného plánu, kdy jedna ze spolužaček předstírala, že k chlapci něco cítí. Ryan dívku tedy přímo oslovil a ta jej před všemi spolužáky krutě

zesměšnila – řekla mu, že je ubožák, se kterým by nikdy nic nechtěla mít společného. Jejím úkolem bylo pouze vytáhnout z chlapce citlivé informace, aby se jimi později mohli všichni spolužáci bavit. Otec Ryana označil jako další důvody sebevraždy jeho syna vedení a klima školy, deprese i sama sebe, jako rodiče, který nedokázal rozpoznat problém svého syna. (ryanpatrickhalligan.org, 2010)

Megan Taylor Meyer (6. listopadu 1992 – 17. října 2006) – Tato mladá dívka spáchala sebevraždu poté, co se stala obětí kyberšikany na internetu. Megan byla 13 letá dívka z Missouri, která trpěla poruchou pozornosti a měla problém s nadváhou. Již ve třetí třídě začala mluvit o sebevraždě, což znepokojilo její rodiče a navštívili s ní terapeuta. Poté, co Megan nastoupila do 8. ročníku na novou školu, prožívala šťastné období – škola vyžadovala uniformy, zákaz líčení, což Megan vyhovovalo. V této době se jí také podařilo značně zhubnout a sundali jí rovnátka. V tomto období se ale rozešla se svou kamarádkou Sarah Drew, se kterou si přestala rozumět. Pár týdnů před svými 14. narozeninami Megan požádala matku, aby si mohla založit účet na MySpace.com. Matka po naléhání svolila, s tím, že bude účet kontrolovat. Asi měsíc před smrtí Megan kontaktoval chlapec jménem Josh Evants, a tak mezi nimi vznikl vztah. Komunikace mezi nimi se však náhle nepříjemně změnila. Megan se s tím svěřila své matce, která jí přístup na síť zakázala. Megan však neuposlechla. Když to matka zjistila, byla na svou dceru velice rozzlobená. O dvanáct minut později našli Megan oběšenou ve skříni.

Rodiče Megan pak našli poslední zprávu od chlapce, se kterým si psala. Byla plná urážek a ponižování. Účet Joshe na MySpace byl zrušený. Měsíc po smrti dívky se ozvala její matce žena žijící v sousedství a řekla jí, že od své dcery ví, že žádný Josh Evants nikdy neexistoval a že účet vytvořila matka Meganiny bývalé kamarádky Sarah, Lori Drew (48 let). Lori Drew, její dcera a pár dalších lidí tedy vytvořilo falešný účet. Sama Lori Drew později uvedla, že za pomoci její zaměstnankyně Ashley Grills vytvořila profil mladého muže. Impulsem, který vedl k tomuto činu byl pro Lori Drew konflikt mezi Megan a její dcerou Sarah – Megan označila Sarah za lesbičku, což Lori znepokojilo. Ashley Grills ji pak přivedla na nápad s falešným profilem. V policejním protokolu Lori Drew uvedla, že cítí, že to, co udělala, přispělo

k sebevraždě Megan, ale že za její sebevraždu vinu necítí. Tento případ stanul u soudu, ale nakonec byla Lori Drew pro nedostatek důkazů osvobozena od všech obvinění. (Krejčí, 2010)

2.2 Kybergrooming

Další hrozba, které jsou děti při virtuální komunikaci vystaveny, je kybergrooming. „*Termín kybergrooming označuje chování uživatelů internetu (predátorů, kybergroomerů), které má v oběti vyvolat falešnou důvěru a přimět ji k osobní schůzce.*“ (Kopecký; Krejčí, 2010, s. 14)

Agresor a oběť

Pachatel zneužívá důvěřivosti oběti. Cílem útočníka je oběť pohlavně zneužít nebo jí jinak fyzicky ublížit. Útočníci často využívají v procesu manipulace tzv. efekt zrcadlení (mirroring), kdy se pachatel snaží napodobováním prolomit bariéry mezi ním a obětí. Především mu jde o navázání přátelství, aby oběť přestala mít strach z komunikace s cizí osobou. Jednoznačný profil útočníka nelze se 100% jistotou určit. Nejsou to lidé pouze s nízkým sociálním statusem, jak by se dalo předpokládat. Kybergroomer může mít i vysoký sociální status např. policisté, dokonce i učitelé. Ve většině případů nebyl nikdy trestán. Za společný znak těchto útočníků je však ve většině případů diagnostikován patologický zájem o děti. Cíleně si vybírají děti s nízkou sebeúctou, jelikož je lze snadněji izolovat, ať už fyzicky či psychicky. Kybergroomerů mezi sebou vytvářejí sítě a spolupracují mezi sebou. Jsou si nápomocni při únosu oběti. Takto pak vznikají dokonce databáze obětí, které jsou využívány ostatními kybergroomery. Oběti kybergroomingu jsou ve většině případů ve věku 11-17 let. Předpokládá se, že oběti tvoří uživatelé internetu, kteří tráví dlouhý čas virtuální komunikací např. na chatu, sociální síti. Obětí bývají častěji dívky než chlapci. (Kopecký, 2010a)

Dle E-bezpeci.cz (2008) proces manipulace s dítětem prochází pěti základními etapami:

- **Vzbuzení důvěry a snaha izolovat oběť** – útočník se na začátku snaží v oběti vzbudit pocit důvěry. Útočník předstírá, že problémy oběti chápe, že je pomůže vyřešit. Kybergroomeři většinou řeší s dětmi citlivější problémy, jako např. manželské problémy. Často se také agresor snaží oddělit oběť od své rodiny, např. neříkej o tom svým kamarádům, záviděli by ti nebo neříkej o tom své mamince, neměla by tě ráda atd.
- **Podplácení dárky či různými službami** – agresor upevňuje svou pozici a vztah k dítěti různými dárky např. peníze, drahé oblečení.
- **Vyvolání emoční závislosti oběti na osobě útočníka** – oběť se stává na útočnickovi závislá. V této etapě již kybergroomer zná nejcitlivější informace o oběti. Děti pak mnohdy lžou svým rodičům o tom, s kým tráví svůj volný čas, přestávají se svěřovat s problémy.
- **Osobní setkání** – jestliže ještě nedošlo k osobnímu setkání mezi obětí a kybergroomerem, pravděpodobně již k němu dojde a to např. formou procházky, návštěvy zoo nebo kina.
- **Sexuální obtěžování, zneužití dítěte** – poslední etapa je již samotné zneužití či obtěžování dítěte.

Dle výzkumů, které byly provedeny v USA v roce 2006, bylo každé páté dítě ve věkovém rozmezí 10-17 let, které pravidelně využívá virtuální komunikace (chat), kontaktováno kybergroomerem. Znepokojujícím faktem je však to, že pouze 25 % těchto dětí oznámilo někomu dospělému např. rodičům, učitelům, že se kybergroomer snaží o navázání sexuálního kontaktu. (E-bezpeci.cz, 2008)

Reálné kauzy

Jedním z nejznámějších případů v České republice je kauza s deviantem Pavlem Hovorkou. Ten byl v roce 2009 odsouzen na 8 let za znásilnění více jak 20 chlapců. *„Předstíral, že vybírá děti z dětských domovů do soutěže Dítě VIP apod. Osobní informace a fotografie, které od dětí získal, pak použil k vydírání. Kombinací vydírání a uplácení přiměl některé děti k osobní schůzce.“* (Kopecký; Krejčí, 2010)

Pavel Hovorka pracoval jako ostraha v tiskárnách. První oběť Hovorky zvítězila v jím vypsané soutěži - dítě VIP. Cenou byly dva týdny strávené v Praze. Vítěz soutěže tak v červenci 2005 strávil pár dnů s útočníkem na vrátnici, kde byl pachatelem zneužit. Ostatní oběti si deviant vybíral na seznamkách, kde si s nimi delší dobu dopisoval a telefonoval. Poté následovalo pozvání do práce, kde některé z obětí donutil k pohlavnímu styku. Taktiky byly různé, některým nabízel peníze, některé zas vydíral. Obětem hrozil zveřejněním jejich nahých fotografií, které mu mnohdy za úplatu posílali. Obžalovaný se zodpovídal z činů ohrožování výchovy, znásilnění, pohlavního zneužívání a vydírání. Spolu s uvězněním byl nucen Hovorka podstoupit sexuologickou léčbu. (Bartosz, 2009)

Co se týká zahraničních kauz, je zde uvedena jedna z nejznámějších, konkrétně z Velké Británie. **Peter Chapman**, tento sexuální deviant byl odsouzen k doživotnímu trestu za znásilnění a následnou vraždu sedmnáctileté Ashleigh Hall. Na sociální síti Facebook si vytvořil falešnou identitu - předstíral, že je mu 19 let. Vylákal dívku na schůzku, kde ji nejprve znásilnil a pak zavraždil. Zveřejněním případu došlo k tomu, že se začaly ozývat i další ženy, se kterými deviant také měl mít osobní setkání. Pozdější šetření prokázalo, že na svém profilu měl více než 3 000 virtuálních přátel zejména žen ve věkovém rozmezí 13-31 let. (Švamberk, 2010)

2.3 Kyberstalking

Pojem stalking (pronásledování). „...označuje opakované, dlouhodobé, systematické a stupňované obtěžování, které může mít řadu různých forem a různou intenzitu. Pronásledovatel svou oběť například dlouhodobě sleduje, bombarduje SMS zprávami, e-maily, telefonáty či nechtěnými pozornostmi (dárky).“ (Kopecký, 2010b, s. 3) Propojením stalkingu s technologiemi vzniká pojem kyberstalking. Zejména se jedná o využití SMS zpráv, Instant Messengerů (ICQ), sociálních sítí atd.

Agresor a oběť

Rozpoznat pravou identitu stalkera nemusí být v mnoha případech jednoduché. Často se může jednat o naprosto normální osobu, která nebudí ve svém okolí žádné podezření. Základní typologii stalkerů dle motivace jejich chování vymezil profesor P. E. Mullen. Oběť stalkera není zcela jasně definována, jelikož se jí prakticky může stát každý člověk. Častěji však bývají oběťmi ženy než muži. (Kopecký; Krejčí 2010)

Základní projevy nebezpečného pronásledování

Základní projevy nebezpečného chování dle autorů Kopeckého a Krejčí (2010).

- Opakované a dlouhodobé pokusy kontaktovat oběť - útočník kontaktuje oběť např. pomocí SMS zpráv, telefonátu, e-mailů atd. Útočník využívá škálu pocitů, jako vydírání, vyvolání pocitu viny atd.
- Demonstrování moci a síly stalkera - útočník většinou využívá nepřímých výhrůžek, které mají v oběti vzbudit strach. Do této kategorie je zařazováno fyzické pronásledování oběti.
- Naplňování výhrůžek - stalker plní své výhrůžky, tedy poškozuje majetek oběti (poničením auta), či se uchýlí k fyzickému útoku na oběť nebo rodinu.

- Stalker se vydává za oběť – v mnohých případech dochází k tomu, že se stalker označuje sám za oběť, např. podá na oběť trestní oznámení. Dává najevo, co vše pro oběť dělá. Snaží se tak obrátit mínění veřejnosti na svou stranu.
- Snaha poškodit reputaci oběti stalkerem - V rámci stalkingu (kyberstalkingu) se stalker snaží oběť očernit např. pomluvami, které rozšiřuje tam, kde se oběť denně pohybuje. Stalker také může vytvořit internetovou stránku, kde o oběti zveřejňuje lživé informace. Tyto informace pak šíří různými komunikačními kanály, jako např. e-mail, sociální sítě atd.

Reálné kauzy

Ani Česká republika, není v této problematice výjimkou. Právní rámec, který se týká kyberstalkingu/stalkingu je v republice stále nedostačující.

Petr Hanuš byl odsouzen k patnácti letům vězení za vraždu Michaely Maličkové. Té nejprve posílal výhrušné zprávy, pak ji fyzicky napadl. Poté, co Maličková oznámila útok na policii, byl Hanuš odsouzen ke 250 hodinám prospěšných prací. Ty ale neplnil, a proto mu byl trest zvýšen na 125 dnů prospěšných prací. Oběť však neustále upozorňovala policii na opakující se útoky. Hanuš si však na ni v červenci 2007 počkal před jejím domem a zabil ji. (Kopecký, 2010b)

2.4 Sexting

Sexting, neboli česky sextování, je možno chápat jako zasílání textových zpráv, videí nebo fotografií, které obsahují sexuální podtext, pomocí mobilních telefonů či jiných komunikačních zařízení. Slovo sexting vzniklo ze slov „sex“ a „textování“. Zasílání ať už fotografií či videí probíhá naprosto dobrovolně. Sexting bývá využíván zejména v partnerských vztazích, kdy si mladí lidé rizika neuvědomují. Ze zhrzeného zamilovaného člověka se může lehce stát agresor, který takových materiálů lehce

zneužije, např. je sdílí přes sociální sítě. Důsledky takového jednání si oběť může nést po celý život. (Kopecký, 2009)

Reálné kauzy

Případy sextingu se opět nevyhýbají ani České republice. V Česku se případy sextingu řeší individuálně, většinou jako přestupek, jiný trestný čin, ohrožování mravní výchovy mládeže atd. (Kopecký, 2009)

Za jeden z nejznámějších případů v Česku, který se stal v r. 2007, je považován případ gymnazistky Gábiny, která se nechala vyprovokovat svými spolužáky k tomu, aby si sundala spodní část oděvu a chvíli masturbovala, přičemž ji u toho jeden ze spolužáků natáčel na mobilní telefon. Toto video pak podvodně získal další ze spolužáků a ten již Gábinu začal vydírat. Požadoval od ní sex a peníze, ale dívka mu nevyhověla. Proto vyvěsil video na internetu. Tento případ došel tak daleko, že jej vyšetřuje i policie. Do této kauzy se připletli i pracovníci mladoboleslavské Škody Auto, kteří za šíření tohoto videa byli buď propuštěni, nebo jim byl snížen plat. (Lacinová, 2009)

Případ z USA však již bohužel končí tragicky. Jessica Logan spáchala sebevraždu poté, co její bývalý přítel zveřejnil intimní fotografie, které mu Jessica zaslala v době, kdy spolu ještě tvořili pár. Dívka neunesla tlak a výsměch ze strany spolužáků a spáchala sebevraždu. (Kopecký; Krejčí, 2010)

2.5 Další rizikové jevy

Mezi další rizikové jevy, které jsou spojovány s komunikací na internetu, je možno zařadit i hoax, phishing, happy slapping a řadu dalších.

Hoax - toto anglické slovo je často překládáno jako podfuk. S konkrétními příklady hoaxu se mohou setkat i uživatelé Facebooku např. zprávy typu - pošli tuto zprávu

dalším pěti lidem, jinak jsi neaktivní uživatel Facebooku. Hoax tedy může být pouze neškodným vtípem, ale na druhou stranu také zlomyslností. (Eckertová, 2013)

Dalším jevem, který se ale zaměřuje na získávání přihlašovacích údajů od uživatelů, je phishing. Nejčastěji se zaměřuje na údaje související s internetovým bankovníctvím. Jeho hlavním nástrojem je tzv. sociální inženýrství, kdy je nic netušící uživatel přesvědčen, aby někam zadal své přihlašovací údaje např. údaje ke své platební kartě. (Krčmářová, 2012)

Rizikem, které je rozšířené zejména ve Velké Británii, je tzv. happy slapping, tedy natáčení fyzického či sexuálního útoku a jeho následné zveřejnění. Obvykle je to útok na zcela náhodnou osobu např. chodce na ulici. Útočník oběť napadne a ostatní tento útok natáčejí na mobilní telefon nebo na kameru. Cílem těchto útočníků je zachytit originální video, které po sdílení na některém z internetových portálů získá co největší sledovanost. (Eckertová, 2013)

Při výčtu zde uvedených rizikových jevů, které při virtuální komunikaci mohou hrozit, je jasné, jak důležitá je v této oblasti prevence.

3 Prevence a ochrana před rizikovými jevy

Předchozí kapitola byla věnována rizikovým jevům, se kterými může dítě či dospělý jedinec přijít při virtuální komunikaci do kontaktu. Tato kapitola je zaměřena na preventivní opatření (rady, zásady, tipy), která vedou k relativnímu bezpečí jedince na internetu. Znalost bezpečného chování při využívání informačních a komunikačních technologií předávají dětem zejména rodiče a vyučující. Proto jsou do této kapitoly zařazena i možná doporučení, jak s touto problematikou pracovat v rámci rodiny a školy. Zmíněny jsou zde i organizace, které se zaměřují na pomoc obětem těchto jevů. Kapitola zahrnuje i stručný právní rámec této problematiky.

3.1 Preventivní opatření

Jedním ze způsobů, jak dosáhnout účinné prevence, je kombinace přímé edukace, která je zaměřena buď na jedince, nebo na cílovou skupinu, s mediálními kampaněmi, které se zabývají jednotlivými rizikovými jevy. Terénní edukace je považována za účinný prostředek pro šíření poznatků týkajících se sociálně-patologického chování ve spojení s internetem. Další možností prevence je nabídka alternativy k rizikovému jednání na internetu např. volnočasové aktivity. Taktéž důležitou formou prevence je i předkládání pozitivních vzorů chování u vrstevníků, rodičů nebo učitelů. (Kopecký; Szotkowski; Krejčí, 2012) Kapitola je tedy zaměřena na prevenci u jednotlivých cílových skupin (děti, rodiče, učitelé).

Děti

Děti jsou nejvíce ohroženou skupinou v souvislosti se sociálně-patologickými jevy spojenými s informačními a komunikačními technologiemi. Nejeefektivnějším způsobem prevence je edukace dětí formou modelových případů jednotlivých rizikových jevů (kyberšikana, sexting, kybergrooming, kyberstalking atd.). Konkrétně projekt E-bezpečí využívá rozborů reálných případů, ve kterých se dítě stalo obětí některého z rizikových jevů např. kauzy z USA, Polska či Velké Británie (kauzy z České republiky, bývají také zařazovány do edukace, ale značně je omezuje zákon č. 141/1961 Sb., který zakazuje

zveřejňování fotografií nezletilých obětí). Jednotlivé případy jsou pak doplněny o fotografie obětí i útočníků, z toho důvodu, aby u dětí došlo ke ztotožnění s oběťmi. Preventivní efekt je s využitím fotografií výrazně vyšší. (Kopecký; Szotkowski; Krejčí, 2012)

Jednou z dalších možností, jak chránit dítě před rizikovými jevy, je seznámit je s pravidly bezpečného užívání internetu. Konkrétně pravidla pro děti byla vypracována Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, jako reakce na nebezpečí spojovaná s internetem:

- *„Nikdy nesděluj adresu svého bydliště, telefonní číslo domů, nebo adresu školy kam chodíš, jména a adresy rodičů a rodinných příslušníků i jejich telefonní čísla do práce, někomu, s kým jsi se seznámil/a prostřednictvím internetu, jestliže Ti to rodiče (nebo lidé, kteří se o Tebe starají) přímo nedovolí.*
- *Pokud se neporadíš s rodiči, neposílej nikomu po internetu fotografii, číslo kreditní karty nebo podrobnosti o bankovním účtu a vůbec žádné osobní údaje.*
- *Nikdy nikomu, ani nejlepšímu příteli, neprozrad' heslo nebo přihlašovací jméno své internetové stránky nebo počítače.*
- *Nikdy si bez svolení rodičů nedomluvej osobní schůzku s někým, s kým jsi se seznámil/a prostřednictvím internetu. Doma musí bezpodmínečně vědět, kam jdeš a proč. I když Ti rodiče (nebo lidé, kteří se o Tebe starají) dovolí se s takovým člověkem sejit, nechod' na schůzku sám/sama a sejděte se na bezpečném veřejném místě.*
- *Nikdy nepokračuj v chatování, když se Ti bude zdát, že se tam probírají věci, které Tě budou přivádět do rozpaků nebo Tě vyděsí. Vždy o takovém zážitku řekni rodičům (nebo lidem, kteří se o Tebe starají).*

- *Nikdy neodpovídej na zlé, urážlivé, nevkusné nebo hrubé e-maily. Není Tvoje vina, že jsi tyto zprávy dostal/a. Když se Ti to stane, oznam to rodičům.*
- *Nikdy neotvírej soubory přiložené k elektronickým zprávám (e-mailům), pokud přijdou od lidí nebo z míst, které neznáš. Mohou obsahovat viry nebo jiné programy, které by mohly zničit důležité informace a významně poškodit software počítače.*
- *Vždy řekni rodičům (nebo lidem, kteří se o Tebe starají) o všech případech nepříjemných, vulgárních výrazů na internetu, totéž platí pro obrázky s vulgární tematikou.*
- *Vždy buď sám/sama sebou a nezkoušej si hrát na někoho, kým nejsi (na staršího, na osobu jiného pohlaví apod.).*
- *Vždy pamatuj na následující pravidlo a chovej se podle něho: jestliže některá webová stránka bude obsahovat upozornění, že je určena jen pro dospělé nebo jen pro lidi od určitého věku, musí se to respektovat a ti, kteří nevyhovují kritériím, nemají takovou stránku otevírat.*
- *Domluv se s rodiči na pravidlech používání internetu a poctivě je dodržuj. Především se domluv, kdy můžeš internet používat a jak dlouho.*
- *Pro vždy si zapamatuj další pravidlo: když Ti někdo na internetu bude nabízet něco, co zní tak lákavě, že se to nepodobá pravdě, nevěř mu – není to pravda.*
- *Jestliže na internetu najdeš něco, o čem jsi přesvědčen, že je to nelegální, oznam to rodičům.“*

(Pilař, 2004)

Taktéž by měly být děti v rámci prevence seznámeny s tzv. Netiketou. Toto krátké pojmenování vychází z anglického Nettiquette (Network Etiquette), volně přeloženo jako etiketa na síti. (Rybka; Malý, 2002) Netiketa se zaměřuje na všechny uživatele internetu (tedy i na děti), kteří využívají chatů, diskusí, elektronické pošty atd.

Základní pravidla netikety dle Rybky a Malého (2002) :

- Předpokládejte, že se vámi sdělená informace stane veřejnou – informace by měly být vždy jasně formulovány a neměly by nikoho poškozovat.
- Pozor na špatný výklad emocí – při komunikaci na internetu se může stát, že si jedinec přečte zprávu např. na fóru a špatně si její obsah vysvětlí. Pokud se toto stane, pak mylné pochopení zprávy může vést k urážkám, k úmyslnému potupení protivníka. Angličtina pro takovéto situace využívá pojmu „Flame war“ volně přeloženo, jako ohnivá diskuse.
- Nezneužívejte anonymitu – anonymita na internetu dovoluje jedinci vyjadřovat své myšlenky, často radikálnějšího charakteru. Jistou ztrátou anonymity je přezdívka, pod kterou člověk vystupuje (jeden člověk může mít více přezdívek). Při seriózních debatách je však možné zjistit identitu aktérů předem.
- Nevyužívejte internet k nelegálním akcím – anonymitu taktéž zneužívají lidé, kteří podnikají nelegální činnost např. prodej nelegálního zboží, napadání internetových serverů atd.

O všech těchto zásadách a pravidlech, by měly být děti, s ohledem na věk, informovány nejen ve školách, ale hlavně od svých rodičů.

Rodiče

Jak již bylo uvedeno ve druhé kapitole, mezi dětmi a rodiči se v oblasti moderních technologií mnohdy vytváří znalostní propast. Rodiče jsou považováni za nejobtížněji vzdělavatelný článek v problematice prevence rizikového chování spojeného s informačními a komunikačními technologiemi. Důvodem je jejich nedostatek volného času, ve kterém by se mohli edukaci věnovat. V tomto případě je vhodné využívat médií, tedy televizních pořadů, kampaní s využitím internetu atd. (Kopecký; Szotkowski; Krejčí, 2012)

Včasné zabezpečení a odpovídající reakce na stále se zvyšující počet rizik, na která mohou děti narazit, může být pro rodiče nelehkým úkolem. Proto je dobré znát pravidla a rady, kterými by se měli rodiče řídit v tom případě, že jejich dítě tráví na internetu svůj volný čas. K minimalizaci nebezpečí internetu přispívá i dohoda rodičů s dětmi na společných pravidlech užívání internetu.

Domácí pravidla pro využívání internetu:

- Čas strávený u počítače by měl být ze zdravotních důvodů omezen.
- Umístit počítač do místnosti, kde se většinou pohybuje nejvíce osob např. obývací pokoj. S dětmi předškolního věku by u internetu měla vždy sedět dospělá osoba.
- U dětí předškolního věku by měl být přístup omezen pouze na dohodnuté stránky.
- Nejlepším řešením pro dítě je vytvořit osobní pracovní prostředí s přístupem pouze na dohodnuté stránky.

(bezpecnyinternet.cz)

Taktéž jsou rodičům nabízena doporučení, kterými by se mohli nechat inspirovat, pokud jejich dítě využívá služeb internetu.

Pravidla:

- **Umístit počítač do místnosti, kterou využívá celá rodina** - touto cestou se stane diskuse o internetu a přehlednost o jeho využívání součástí života.
- **Mluvit o internetu** – dospělí by měli projevit zájem o to, co jejich děti na internetu dělají. Dobré je diskutovat o možnostech využití internetu či jeho nebezpečích.
- **Naučit se lépe pracovat s počítačem** – pro rodiče, kteří sami využívají internet, může být méně obtížné určit, co je pro děti dobré.
- **Používat internet společně** – rodiče mohou najít stránky, jejichž obsah je vhodný pro děti, nebo je naučit, jak vyhledávat užitečné informace.
- **Vytvořit s dětmi dohodu o využívání internetu** – společná tvorba dohody o tom, jak dlouho mohou děti využívat internet, jaké stránky smí navštěvovat, může být velmi užitečné.

(bezpecnyinternet.cz)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy taktéž nechalo vypracovat pravidla pro rodiče k bezpečnějšímu užívání internetu jejich dětmi.

- *„Nechte se dítětem poučit o službách, které používá, a ujistěte se o jejich obsahu. Tím zlepšíte svou znalost internetu.*
- *Nikdy svému dítěti nedovolte setkání o samotě s někým, s kým se seznámil na internetu, bez Vaší přítomnosti. Pokud k setkání svolíte, své dítě doprovodte.*

- *Zajímejte se o internetové kamarády svých dětí stejně, jako se zajímáte o jejich kamarády ve škole.*
- *Základem při komunikaci rodiče s dítětem je otevřenost. Při nepříjemných zkušenostech dítěte s děsivým obsahem nebo nepříjemným člověkem není řešením trestat dítě nebo mu dokonce bránit používat internet, ale poradit mu, jak se v budoucnu nepříjemným zkušenostem vyhnout. Jak se rodič při podobné situaci zachová, určuje, zda se mu dítě svěří i v budoucnu.*
- *Na místo s nevhodným obsahem se může dítě dostat zcela náhodou. Pro tyto případy neexistuje stoprocentní ochrana a vyplatí se spíše vychovávat dítě tak, aby si podobné skutečnosti interpretovalo způsobem odpovídajícím jeho věku, protože s dítětem nemůžete trávit všechny volný čas.*
- *Riziko vstupu na stránku s nevhodným obsahem lze snížit jednak prostřednictvím možností zabudovaných přímo do internetového prohlížeče, jednak prostřednictvím speciálních programů obsahujících nepřetržitě aktualizovaný seznam stránek pro děti nevhodných. Tyto programy bývají k dispozici zdarma.*
- *Uvažujte o společné e-mailové schránce se svými dětmi.*
- *Dávejte si pozor na soubory, které dítě z internetu stahuje a ukládá je na disk.*
- *Sledujte, kolik času dítě u počítače stráví. Nepohybuje se ve světě virtuálních her častěji než na hřišti? Nepohybuje se víc na chatu a nekomunikuje s anonymními osobami (skrytými za chatovými přezdívkami) častěji, než se svými kamarády? Nepozorujete u něj projevy připomínající závislost na chatování či počítačových hrách? Nedovolte, aby virtuální realita dítě příliš pohltila!*

- *O radu při výchově dětí ke správnému užívání internetu můžete požádat pedagoga, psychologa či pracovníky internetových firem.“*

(Pilař, 2004)

Pokud dítě, i přes stanovená pravidla, narazí na nevhodný materiál při využívání internetu, rodiče by vždy měli reagovat přiměřeně. V budoucnu by totiž dítě mohlo mít zábrany mluvit o podobných problémech. Taktéž by dospělí měli dítěti zdůraznit, že to není jeho chyba a odstranit veškeré stopy po nevhodném materiálu. Následně by měla proběhnout diskuse o tom, jak se nevhodnému obsahu vyhnout. (bezpecnyinternet.cz)

Jednou z dalších možností, jak mohou rodiče ochránit své děti před rizikovými jevy na internetu, jsou technická opatření. Tedy možnosti kontroly a filtrování veškerých informací, které se dostanou do počítače. (kr-olomoucky.cz, 2010) V této části jsou uvedeny dvě hlavní možnosti, jak kontrolovat obsah, na který mohou děti narazit.

- **Filtrování a blokování** – rodiče mohou filtrovat a blokovat jakýkoliv obsah, který se jim zdá pro dítě nevhodný např. určitá slova, obrázky, či konkrétní webové stránky. Za nejsnadnější způsob, jak blokovat určité webové stránky je změna nastavení webového prohlížeče. Příkladem může být prohlížeč internet Explorer, kde se v horní liště nachází možnost – Nástroje- > Možnosti internetu -> Osobní údaje. V tomto okně se nachází tlačítko – Weby- kam rodiče mohou zadat nevhodné stránky. Nastavení jiných prohlížečů je možné snadno na internetu vyhledat. Změna nastavení webového prohlížeče nemusí však být 100% účinná, proto je zde možnost zakoupit si ještě software pro filtrování a blokování, který nabízí širší možnosti kontroly.
- **Sledování** – pokud rodiče nechtějí své děti omezovat v činnosti na internetu, ale chtějí sledovat, co dělají on-line, mohou využít nabízených softwarů, které upozorní rodiče např. na zveřejnění určitého obsahu.

(saferinternet.cz)

V obou těchto případech by však měli rodiče zvážit, zda o této činnosti řeknou svým dětem. U menších dětí by neměl být při kontrole problém. U mladistvých by již rodiče měli tuto záležitost s nimi prodiskutovat, aby nedošlo k opačnému efektu. (saferinternet.cz)

V případě prevence je ideálním řešením přímá spolupráce rodičů se školou. Zatím se však tohoto ideálu nedosahuje.

Učitelé

V oblasti vzdělávání dětí přináší internet ztraktivnější výuky na školách. Součástí však vždy musí být zásady a pravidla bezpečného chování dětí na internetu. Rámcový vzdělávací program tuto problematiku zpracovává tak, aby byla nejen v souladu s lidskými právy, ale také s Úmluvou o právech dítěte atd. Výše uvedená pravidla k bezpečnějšímu užívání internetu, mohou být využita ve vyučovacích předmětech, jako je informatika, občanská výchova, rodinná výchova atd. Jejich vysvětlení provedou školy dle svých možností na základě materiálů zaslaných MŠMT (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy). Počítá se také s rozšířením vzdělanosti pedagogických pracovníků v oblasti prevence, s vytvářením metodických materiálů pro školy a s tvorbou nových učebnic v rámci občanské a rodinné výchovy. (Pilař, 2004) Jedním z dalších způsobů, jak zlepšit prevenci spojenou s rizikovým chováním dětí na internetu, je věnovat zvýšenou pozornost při výuce budoucích učitelů.

Jak již bylo uvedeno výše, bezpečnostní pravidla na internetu je ve výuce možné zařadit např. do informatiky, občanské nauky. Při využití výukové metody diskuse je možné zařadit toto téma i do výtvarné výchovy či do českého jazyka. (bezpecnyinternet.cz) Strukturu výuky si každý vyučující tvoří dle daného tématu sám. Existují však různé typy pro výuku, kterými se může vyučující inspirovat.

Konkrétně se může jednat o tyto stránky:

- www.bezpecnyinternet.cz
- www.sborovna.cz
- www.moderniucitel.pilsedu.cz

K tomu, aby bylo vytvořeno bezpečné prostředí i ve škole, mohou sloužit pravidla, která by měl vyučující stanovit pro práci s internetem. Dle Kavalíra a kol. (2009) se jedná o tato pravidla:

- Zamezit využívání mobilních telefonů ve vyučovací hodině.
- Zablokovat internet během vyučovací hodiny v odborných učebnách.
- Informovat žáky o Listině základních práv a svobod.
- Automaticky zablokovat nevhodné webové stránky.
- Zamezit přístup na stránky s chaty, sociálními sítěmi.
- Každý rok věnovat hodinu pravidlům, která se musí dodržovat v počítačové učebně.
- Každý žák má svůj účet, ke kterému zná heslo (přihlásit se na cizí účet znamená sníženou známku z chování). Na školním serveru má své dokumenty, ke kterým se dostane pouze on. Taktéž každému žákovi je zřízena školní e-mailová schránka.
- Žák má omezená uživatelská práva na to, co může na počítači nastavit.
- Platí obecný zákaz stránek s pornografií, dále na proxy servery.

Prevence zaměřená na jednotlivé cílové skupiny, tedy na děti, rodiče, učitele, by měla být vhodně doplněna o odbornou pomoc, na kterou se děti mohou obrátit.

3.2 Pomoc obětem rizikových jevů

I přes preventivní opatření se může stát, že se dítě stane obětí rizikových jevů. V takovém případě je nutné situaci příslušným způsobem řešit. Samotnému řešení však předchází identifikace rizikového jevu a stanovení dalších kroků.

Pokud se dítě stane obětí kyberšikany, nikdo z jeho okolí nemusí na první pohled nic tušit. Oběti jsou většinou uzavřené do sebe a bojí se svěřit se rodičům. Často tak na vzniklou situaci zůstávají sami a ne vždy ji zvládnou. Dle Krejčí (2010) mohou oběti odradit agresora tím, že s ním přeruší veškerou komunikaci, dále vůči němu zablokují svůj účet. Poté se může oběť snažit vypátrat informace o útočnickovi a následně útok oznámit.

V případě kybergroomingu je možné využít technických možností. Za nejúčinnější obranu před útočníkem je však považována prevence. Základem je tedy dobrá informovanost dětí, rodičů a učitelů o nebezpečích této manipulace. Důležitá je i fungující komunikace mezi dětmi a rodiči. Třebaže je prevence velice důležitá, neřeší případy, kdy oběť již navázala kontakt s agresorem. (Kopecký; Krejčí, 2010)

Obětem kyberstalkingu jsou doporučována stejná opatření jako u klasického stalkingu. Dle Kopeckého a Krejčí (2010) by měla oběť ukončit veškerý kontakt s agresorem, vyhýbat se místům pravděpodobného setkání. Dále se snažit násilníka zdokumentovat. Oběť by měla taktéž vyhledat co nejrychleji pomoc, kontaktovat organizace a policii. Mimo domov by se raději měla pohybovat pouze s další osobou, s tím, že u sebe má mít ochranné prostředky např. pepřový sprej.

U problematiky sextingu, si ve většině případů mladí lidé neuvědomují důsledky svého jednání. Vystavují se tak vyššímu riziku zneužívání, posměchu ze stran svého okolí nebo možnému vydírání. Agresor si svou oběť může vybrat naprosto náhodně, tedy nejlepším způsobem jak minimalizovat riziko, je opět prevence. (Eckertová, 2013) Pokud se však již oběť dostala do rizikové situace, může se obrátit na specializované linky, které jí mohou pomoci problém řešit např. Linka Bezpečí Online.

Odborná pomoc

Oběti virtuálních rizikových jevů i jejich blízcí se mohou taktéž obrátit na specializovaná centra nebo krizové linky, kde se o ně postarají vyškolení odborníci.

Dětské oběti mohou vyhledat pomoc např. na svých školách u metodiků prevence, či školních výchovných poradců. V závažných případech by však oběť neměla váhat a kontaktovat Policii ČR na lince 158.

V České republice je celá řada webových stránek, poradenských linek nebo organizací, na které se může oběť s důvěrou obrátit.

E-bezpečí – tento projekt se zaměřuje na vzdělávání, prevenci a řešení v oblasti rizikových jevů ve virtuální komunikaci (kyberšikana, kyberstalking a stalking, kybergrooming, sexting atd.). Projekt je realizován pod záštitou UPOL (Univerzita Palackého) a dalších institucí. (Rogers, 2011) V rámci projektu je provozována i internetová poradna – www.napisnam.cz, která je určena zejména mladým lidem, kteří se dostali do obtížné situace ve spojení s informačními a komunikačními technologiemi. Tato činnost je poskytována zdarma. (Eckertová, 2013)

Národní centrum bezpečnějšího internetu – je neziskovou organizací, jejímž cílem je zvýšit povědomí o hrozbách internetové komunikace. Zaměřuje se na vzdělávací semináře a školení týkající se rizikových jevů na internetu a prevenci. Tato organizace v rámci své činnosti realizuje tyto projekty:

- **Safer Internet** – www.saferinternet.cz
- **Bezpečně online** – www.bezpecne-online.cz
- **Horká linka** – www.horkalinka.cz
- **Linka pomoci** – www.pomoconline.cz
- **Červené tlačítko** – www.cervenetlacitko.cz.

(Rogers, 2011)

Sdružení linka bezpečí – jejím posláním je především poskytování telefonické pomoci a poradenství mladým lidem, kteří se octnou v situaci, kterou sami nedokáží vyřešit. Linka s tel. číslem - 116 111 - je určena dětem do 17 let a studentům do 25 let. Dospělí lidé (např. rodiče, prarodiče, učitelé) mohou využít tzv. rodičovskou linku,

s tel. číslem 840 111 234. Poradenská činnost je realizována také pomocí e-mailu a chatu. (Eckertová, 2013)

Policejní internetová horká linka – tato linka zpracovává konkrétní poznatky občanů, které se týkají kyberkriminality např. šíření nelegální pornografie, vyhrožování, vydírání atd. Lidé, kteří chtějí nahlásit podezření, mohou využít na stránkách www.policie.cz speciální formulář pro prvotní komunikaci s linkou. (Eckertová, 2013) Některá centra mohou obětem poskytnout i právní poradenství. Trestní právo v České republice však zatím některé pojmy spojené s nebezpečnými jevy na internetu nezná, ale jsou do nich zahrnuty různé trestné činy, kterých se agresor při své činnosti dopustil. (Sekničková, 2012)

3.3 Právní rámec

Práva, která lidé mají v reálném světě, se ve většině případů přenášejí i do virtuálního světa. Např. Listina základních práv a svobod zaručuje každému jedinci právo na ochranu osobnosti, cti, důstojnosti atd., což je v rozporu s problematikou rizikových jevů na internetu. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, trestní právo sice pojmy spojené s rizikovými jevy nezná, ale jsou do nich zahrnuty jiné činy, kterých se agresor v rámci svých útoků dopustil. (Sekničková, 2012)

Policie v souvislosti s rizikovými jevy (kyberšikana, kybergrooming, sexting, stalking atd.) šetří tyto trestné činy:

- porušování autorských práv
- šíření pornografie
- přechovávání nelegální dětské pornografie
- ohrožování mravní výchovy mládeže
- svádění k pohlavnímu styku
- pohlavní zneužití
- znásilnění
- vydírání

- omezování osobní svobody
- obchod s lidmi
- nepřekážení trestného činu

(Sekničková, 2012)

Např. v případě kyberšikany může být agresor obviněn z ublížení na zdraví, omezování osobní svobody, vydírání, pomluvy atd. Takovým způsobem může být rozebrána každá nebezpečná komunikační činnost po internetu. Výše trestu je ale vždy stanovena soudem. (Krejčí, 2010)

4 Výzkumná část

Na základě výše uvedených teoretických souvislostí týkajících se rizikových jevů při komunikaci na internetu u dětí a preventivních opatření, která se k nim vztahují, bylo realizováno výzkumné šetření.

Jedná se o kvalitativní výzkum, jehož podstatou je široce rozprostřený sběr dat, bez toho, že by zpočátku byly stanoveny jednotlivé proměnné a hypotézy. Definovaný jev je prozkoumán do hloubky a přináší velké množství informací. Výstupem tohoto výzkumu jsou nové hypotézy či teorie, ty však není možné zobecňovat. (Švaříček; Šed'ová, 2007)

4.1 Metodologie

Výzkumný problém

Výzkumný problém byl stanoven – **Způsob výuky rizikových jevů při komunikaci na internetu, z pohledu učitele ICT na základní škole.** Rizikovými jevy bylo myšleno: kyberšikana, kyberstalking, kybergrooming, sexting. Zdrojem informací byli samotní učitelé ICT a jejich zkušenosti z praxe.

Při vyhledávání dalších výzkumů, které by byly zaměřeny na zvolený výzkumný problém, nebylo nalezeno příliš podobností. Spíše se orientovaly na jednotlivá rizika komunikace se zaměřením na odlišnou cílovou skupinu - na děti. Jsou to např. projekty - Kyberšikana – konflikt moderní školy úzce zaměřený na prevenci nežádoucích jevů v kyberprostoru, Sexuální výchova do škol ano či ne?, atd.

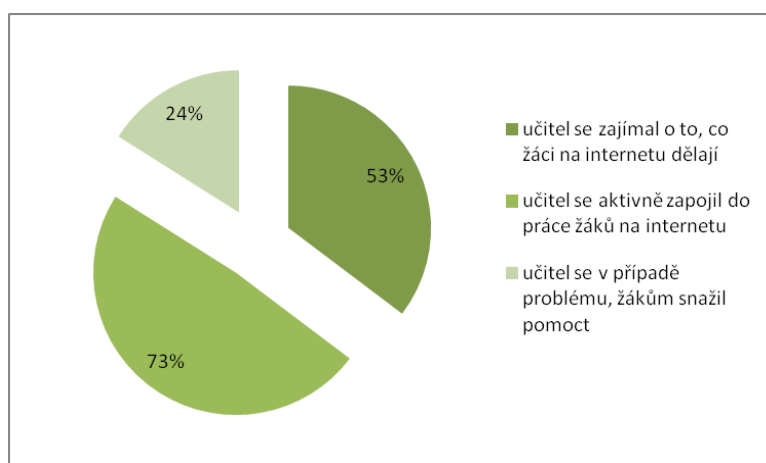
Zajímavý výzkum, který proběhl v České republice, se týkal výuky digitální bezpečnosti. Byl uskutečněn za pomoci studentů předmětu Informatika na VŠ technické a ekonomické v Českých Budějovicích. Studenti byli rozděleni do dvanácti skupin, ve kterých prošli výukou, která byla zaměřena na digitální bezpečnost.

Tuto výuku realizovali tři různí učitelé. První učitel učil dvě skupiny skupinovou metodou a další dvě skupiny pomocí řízené diskuse. Druhý učitel učil tři skupiny pomocí rozhovoru se shrnutím závěru. Třetí učitel učil dvě skupiny pomocí frontální výuky. Zbývající tři skupiny byly kontrolní a nebyla na nich vykonána výuka. Realizované výuce bylo věnováno vždy 90 minut. Vliv výuky, kterou studenti absolvovali, byl ověřen pomocí znalostních testů. Každý ze sledovaných studentů na začátku semestru absolvoval pretest, jehož úkolem bylo zjistit teoretické znalosti týkající se problematiky digitální bezpečnosti. Po samotné výuce uvedené problematiky realizovali studenti s časovým odstupem (3 týdny) posttest. Pretest i posttest byly formou počítačového testu, ten obsahoval sedm uzavřených otázek (vždy jedna správná odpověď) v časovém limitu 15 minut. Otázky pretestu a posttestu byly shodné. Výsledkem tohoto výzkumu bylo zjištění, že s ohledem na získané faktografické znalosti byla nejúspěšnější metoda frontální a metoda rozhovor se závěry. Samozřejmě zde také hrál jistou roli návyk studentů pracovat s určitou metodou, přístup učitele atd. (Kopecký a kol., 2013)

Druh metody	Počet otázek, ve kterých studenti experimentální skupiny dosáhli v posttestu lepších výsledků než studenti kontrolní skupiny		Studenti experimentální skupiny dosáhli v posttestu celkově lepších výsledků než studenti kontrolní skupiny	
	S pravděpodobností 99 %	S pravděpodobností 95 %	S pravděpodobností 99 %	S pravděpodobností 95 %
Skupinová metoda	1	1	Ne	Ne
Řízená diskuse	1	2	Ne	Ano
Rozhovor se závěry	2	3	Ano	Ano
Frontální výuka	1	2	Ano	Ano

Tabulka 3 Výsledky experimentálních skupin v posttestu a jejich srovnání s kontrolní skupinou. (Kopecký a kol., 2013)

Velmi zajímavý byl také celoevropský výzkum - Risks and safety on the internet (volně přeloženo, jako Rizika a bezpečnost na internetu). Zúčastnilo se ho celkem 25 států (včetně České republiky) a byl zaměřen na děti ve věku od 9 do 16 let. Jedna část tohoto výzkumu byla zaměřena na vyučující, jako na osoby, které kromě rodičů seznamují děti s činností na internetu. Jedna z otázek se zaměřovala na to, zda učitelé mluví se žáky o tom, co dělají na internetu, další otázka zjišťovala, zda vyučující se žáky probírali pravidla využívání internetu, a poslední otázka byla zaměřena na to, jakým způsobem se učitelé aktivně zapojili do práce dětí s internetem. Výsledkem výzkumu v tomto případě bylo, že více než polovina dětí si myslí, že jejich učitelé se zajímají o to, co dělají na internetu, 73% procent dětí řeklo, že učitelé se aktivně zapojili do práce dětí na internetu. Dále pouze 24% dětí uvedlo, že jim učitelé v případě nesnází při užívání internetu pomohli, viz Graf 1. (Livingstone a kol., 2011)

Graf 1 Výsledky výzkumu zaměřeného na aktivitu učitelů při práci žáků (9 – 16 let) na internetu.

Výzkumné cíle a otázky

V práci byly stanoveny následující tři cíle:

- 1. cíl – Poznat a popsat obsah výuky týkající se rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT na základní škole.**
- 2. cíl – Poznat a popsat využívané didaktické prostředky učitelů ICT materiální či nemateriální povahy při výuce rizikových jevů při komunikaci na internetu.**
- 3. cíl – Zjistit, jak vnímají žáci problematiku rizikových jevů při komunikaci na internetu, na základě názorů učitele ICT.**

V rámci jednotlivých výzkumných cílů byly stanoveny výzkumné otázky, na které byly pomocí rozhovorů hledány odpovědi.

- 1. cíl – Poznat a popsat obsah výuky týkající se rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT.**
 - **Výzkumná otázka: Jaká je obsahová náplň výuky rizikových jevů při komunikaci na internetu?**
 - Jakým způsobem se připravujete na výuku?
 - Jaká je náročnost na přípravu oproti jiným tématům v oblasti ICT?
 - Jakým způsobem se promítají vaše osobní postoje a hodnoty do přípravy na vyučovací hodinu?
 - Jaké výukové cíle si stanovujete v souvislosti s tématem rizikových jevů při komunikaci na internetu?
 - Jaká je konkrétní obsahová náplň výuky u tohoto tématu?
- 2. cíl – Poznat a popsat využívané didaktické prostředky učitelů ICT materiální či nemateriální povahy při výuce rizikových jevů při komunikaci na internetu.**
 - **Výzkumná otázka: Jaké didaktické prostředky využívají učitelé ICT ve výuce tématu rizikových jevů při komunikaci na internetu?**

- Jaké formy výuky nejčastěji využíváte v souvislosti s tématem?
- Jaké metody ve výuce nejčastěji využíváte v souvislosti s tématem?
- Jaké metody výuky jsou dle vás v souvislosti daným tématem nejefektivnější?
- Jaké didaktické pomůcky nejčastěji využíváte v souvislosti s tématem?

3. cíl – Zjistit, jak vnímají žáci problematiku rizikových jevů při komunikaci na internetu na základě názorů učitele ICT.

- **Výzkumná otázka – Jak žáci vnímají téma rizikových jevů při komunikaci na internetu?**
 - Jaké jsou reakce žáků na danou problematiku?
 - Jaké jsou reakce žáků vůči násilníkům a obětem?
 - Jak se snaží žáci přispět svými znalostmi do výuky?

Technika sběru dat a výběr respondentů

Všechny tři stanovené cíle byly naplněny pomocí výzkumu kvalitativního charakteru, který umožňuje hlubší pohled do problematiky. Pro dosažení cílů byl využit polostrukturovaný hloubkový rozhovor (interview) – nestandardizované dotazování badatele pomocí otázek nasměrovaných na jednoho účastníka. Tazatel vychází z předem připraveného seznamu otázek. (Švaříček; Šedřová, 2007) Za pomoci hloubkových rozhovorů bylo možno odkrýt přípravu a realizaci samotné výuky této problematiky z pohledu učitele. Dále se dozvědět o zkušenostech či problémech, které vyučující doprovází při výuce. Na základě rozhovorů bylo také možné odhalit postoje učitelů vůči tomuto tématu a pohled na zpětnou vazbu poskytnutou od žáků.

Polostrukturované rozhovory byly realizovány se sedmi učiteli základních škol, kteří vyučovali oblast Informačních a komunikačních technologií. Dvě ze škol spadaly pod Jihomoravský kraj, třetí škola pod kraj Olomoucký. Na vyučující nebyl kladen žádný požadavek v souvislosti s délkou praxe. Oslovení základních škol proběhlo

ve všech případech osobní návštěvou. Po domluvě s řediteli či jejich zástupci, byli kontaktováni příslušní učitelé a byly domluveny termíny pro jednotlivé rozhovory. Všechny rozhovory se konaly na půdě příslušných základních škol. Celkem tedy bylo realizováno sedm rozhovorů (jeden rozhovor trval přibližně 45 minut). Každý z učitelů byl nejprve seznámen s tématem a ujistěn o anonymitě. Takto byl od každého z dotazovaných získán souhlas k využití informací. Každý rozhovor byl zaznamenán v podobě nahrávky na digitální záznamník a následně zpracován.

V dalším textu jsou již z důvodu anonymity uvedeni učitelé pod kódy tímto způsobem.

- **Vyučující 1** – žena, praxe 21 let, (aprobace MA-BI)
- **Vyučující 2** – žena, praxe 6 let, (aprobace MA-CH)
- **Vyučující 3** – žena, praxe 3 let, (aprobace MA-TE)
- **Vyučující 4** – muž, praxe 34 let, (aprobace MA-TV)
- **Vyučující 5** – muž, praxe 5 let, (aprobace OV-TE)
- **Vyučující 6** – muž, praxe 7 let, (aprobace MA-ZE)
- **Vyučující 7** – muž, práce 7 let, (aprobace ČJ-OV)

Všichni výše uvedení vyučující učí na základních školách oblast Informačních a komunikačních technologií. Aprobací v tomto případě odpovídají pouze dva učitelé.

Takovéto případy však nejsou ojedinělé. Konkrétně ÚIV (Úřad pro informace ve vzdělávání) ve spolupráci s MŠMT (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy) se zaměřily na kvalifikovanost a aprobace učitelů mateřských, základních a středních škol. Z šetření na druhých stupních základních škol, které se mimo jiné zaměřilo i na celkový počet nekvalifikovaných vyučujících na základních školách, vyplynuly následující výsledky viz Tabulka 4. (ceskaskola.cz, 2010)

	všechny školy	jen spec. školy
Počet učitelů celkem (fyzické osoby)	35687	3664
Počet nekvalifikovaných	6109	1115
Podíl nekvalifikovaných	17,1 %	30,4%
Z toho učí ve třídách pro děti se SVP	1183	1115

Tabulka 4 Celkový počet nekvalifikovaných učitelů (ceskaskola.cz, 2010)

Výzkum se zaměřil právě také na nedostatky v aprobaci učitelů vyučujících IT předměty. Výsledky odhadů pro celou Českou republiku viz Tabulka 5.

	IT předměty
Celkem kvalifikovaných	3270
Bez aprobace	1542

Tabulka 5 Počet kvalifikovaných učitelů IT předmětů s vydělením neaprobovaných vyučujících. (ceskaskola.cz, 2010)

4.2 Analýza dat

Analýza kvalitativních dat systematicky a nenumerycky organizuje data s cílem odhalit vztahy, kvality a pravidelnosti. Pojem nenumerycký se váže k získaným datům a na práci s nimi. (Švaříček; Šedřová, 2007)

Získaná data z rozhovorů byla transformována do podoby textu. Nejprve šlo o samotný přepis dat z jednotlivých rozhovorů, poté bylo přistoupeno k jejich dalšímu zpracování.

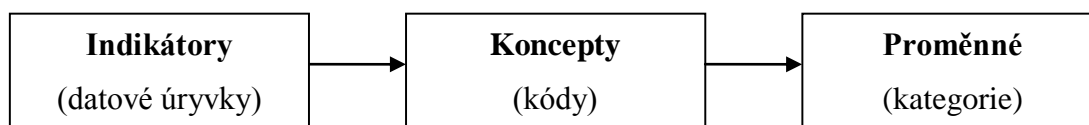
Analýza dat nebyla zaměřena na srovnávání jednotlivých rozhovorů mezi sebou, ale na přínos z hlediska informované výpovědi týkající se výuky rizikových jevů při komunikaci na internetu na základních školách. Výstupy byly stanoveny následujícím způsobem:

- Pojednání o obsahu výuky týkající se rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT.
- Pojednání o využívaných didaktických prostředcích a jejich efektivitě ve výuce týkající se rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT.
- Pojednání o vztahu žáků k tématu rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT.

Analyzování dat bylo založeno na kódování. To představuje operace, pomocí kterých jsou data rozebrána a opět složena novým způsobem. Bylo využito otevřeného kódování, jako jednoduchého a zároveň efektivního způsobu kvalitativní analýzy. Otevřené kódování rozpracovává text na jednotky (slova, věty, odstavce), které jsou dále nově pojmenovány a zpracovány. (Švaříček; Šedřová, 2007) Tento postup umožnil odhalení významných informací. Proces byl rozložen do třech následujících kroků:

- Sběr dat získaných z jednotlivých rozhovorů.
- Kódování získaných informací a jejich následné zpracování – tvorba kategorií.
- Vznik teorií na základě tvrzení o vztazích mezi kategoriemi.

Samotný postup při kódování je dle Švaříčka a Šedřové (2007) znázorněn na obrázku

Obrázek 6 Úrovně analýzy dat (Švaříček; Šedřová, 2007)

4.3 Výsledky kvalitativního výzkumu

Tato kapitola se zaměřuje na interpretaci získaných informací z jednotlivých sedmi rozhovorů dle výše uvedené metodologie k vytýčeným cílům práce. Informace jsou rozděleny do kapitol dle určených výzkumných otázek.

4.3.1 Obsah výuky týkající se rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT.

První výzkumná otázka byla zaměřena na obsah výuky vztahující se k rizikovým jevům při komunikaci na internetu – „*Jaká je obsahová náplň výuky rizikových jevů při komunikaci na internetu?*“

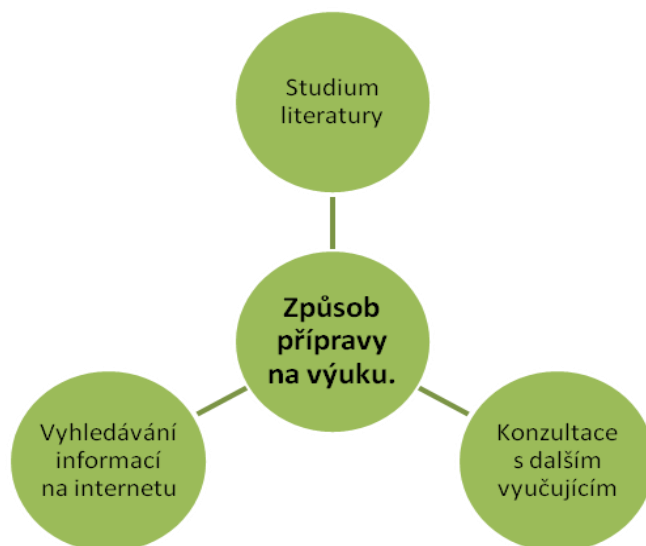
Kategorie: Příprava na výuku

Dotazovaní vyučující jsou v oblasti přípravy na výuku zcela jednotní v tom, že je potřeba neustále sledovat vývoj těchto rizik, využívat dostupné literatury a poskytovaných brožur. Ve většině případů školy spolupracují s mimoškolními organizacemi – např. Policie, Saferinternet atd., což je důležitou součástí výuky vzhledem k četným zkušenostem škol s rizikovými jevy. K přípravě na výuku se **Vyučující 1** vyjadřuje takto: „*Jelikož jsem v této oblasti neaprobovaná, tak většinu materiálů při přípravě na výuku vyhledávám na internetu, jedná se o různé informace, postupy, které mě osobně osloví.*“ Konkrétněji se v tomto případě vyjadřuje **Vyučující 4**: „*Sleduji odborné knížky, odebírám počítačový časopis, kde se o tom často píše. Navštěvu stránky, jako Saferinternet.cz a bezpečnyinternet.cz, kde se nachází různé náměty pro učitele do výuky.*“ **Vyučující 7** pak doplňuje: „*Kromě literatury nebo např. konzultace s vyučující, která působí v paralelní třídě, využívám i internetovou stránku www.sborovna.cz.*“ **Vyučující 5** taktéž přípravu na výuku potvrzuje: „*Příprava na hodinu u mě samozřejmě probíhá dle tématu, které v hodině zrovna probíráme. Pokud se jedná o téma rizikových jevů, vyhledávám si zajímavé informace a na základě toho se jim snažím vše vysvětlit a podat přiměřeným způsobem, aby učivo všichni pochopili.*“ **Vyučující 2** dále dodává: „*S přípravou na výuku také*

škole pomáhá organizace Saferinternet, což je mezinárodní organizace, která působí i v České republice. Ta radí, jakým způsobem ochránit děti před rizikovými jevy.“ S přípravou na výuku tohoto tématu souvisí i její náročnost oproti jiným tématům. I v tomto případě byla většina učitelů jednotných, až na dvě výjimky. **Vyučující 6** se vyjadřuje takto: „Zcela určitě se mi zdá toto téma náročnější na přípravu, už jen z toho hlediska, že je důležitější, aby žáci při práci na internetu věděli, jak se mají chovat, než to, aby věděli, jak vytvořit tabulku v Excelu.“ Tuto myšlenku dále potvrzuje **Vyučující 2** : „Člověk si musí vyhledat nové informace, musí být v obraze, protože toto téma se mění a rychle vyvíjí.“ Opačného názoru je však **Vyučující 3**, ta vidí celou věc takto: „Toto téma mi nepřijde na přípravu příliš náročné, jelikož jsou to pro mě již dobře známé věci, není proto třeba se z mé strany tolik připravovat oproti jiným tématům.“ Další vyučující pak náročnost na přípravu vidí takto **Vyučující 7**: „Všechna témata mi přijdou stejně náročná, nevidím při přípravě velké rozdíly.“

Příprava na výuku se významně pojí se samotným vyučovacím procesem. V tomto případě shledávám dva hlavní důvody, proč je toto téma náročnější na přípravu vyučujících.

Prvním důvodem je neustálý vývoj tohoto problému a potřeba adekvátní reakce na něj. Definice sice zůstávají v základu stejné, ale způsoby, jak pachatel zaútočí na svou oběť, mohou být časem stále rafinovanější. Způsob, jakým se tedy učitelé připravují na vyučovací hodinu týkající se rizikových jevů při komunikaci na internetu, lze shrnout do následujících bodů viz Obrázek 7.

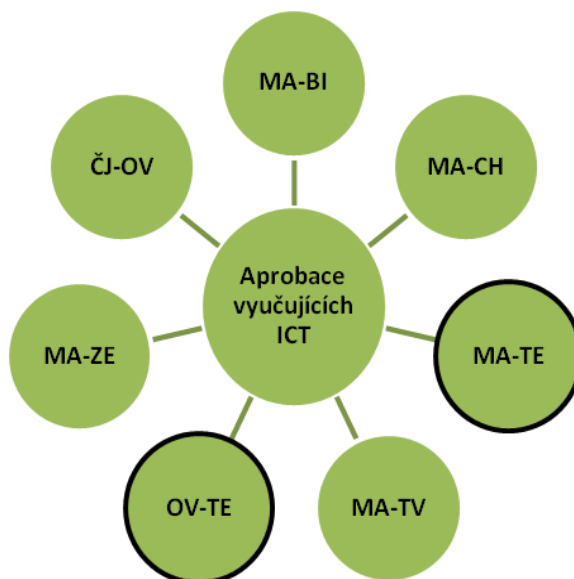

Obrázek 7 Způsob přípravy na výuku vyplývající z odpovědí všech respondentů.

Způsob přípravy na výuku lze na základě rozhovorů shrnout dle obrázku 7 do tří skupin.

- **Studium literatury:** vyučující k přípravě na výuku využívali odborné knihy, počítačové časopisy, brožury.
- **Konzultace s dalším vyučujícím:** v tomto případě se jednalo o vyučující z paralelní třídy, tudíž šlo spíše o to, jaké konkrétní učivo bylo v hodině probráno a jakým způsobem.
- **Vyhledávání informací na internetu:** vyučující využívají internet k vyhledávání nových informací, postupů ve výuce. Učitelé nejčastěji zmiňovali internetové stránky jako saferinternet.cz, bezpečnyinternet.cz, sborovna.cz.

Druhým důvodem je však problém aprobace vyučujících. Jak již bylo výše uvedeno, v tomto případě jsou pouze dva vyučující aprobovaní. Ostatní učitelé absolvovali kurzy vztahující se k výuce oblasti informačních a komunikačních technologií.

Obrázek 8 Aprobace vyučujících ICT

Kategorie: Hodnoty a postoje vyučujících

K promítání vlastních postojů a hodnot se vyjadřují vyučující takto: **Vyučující 3:** „Myslím si, že se mé postoje do výuky v tomto případě promítají dost.“ Další vyučující pak doplňuje **Vyučující 4:** „Samozřejmě, když učím cokoli, tak do toho vždycky vnáším svůj pohled, vždycky tam bude něco, jak to cítím já.“ Obdobně vidí toto téma i ostatní vyučující. **Vyučující 1:** „Určitě se promítají mé postoje do výuky tohoto tématu. Já je neovlivňuju, ale svůj názor jim vždycky řeknu.“ Také **Vyučující 2:** „Určitě, to se asi nedá zamezit tomu, aby to bylo ovlivněno mým názorem, ale snažím se podat toto téma ze všech pohledů.“ Dále **Vyučující 6:** „Ovšem, určitě jim k tomu řeknu svůj názor. Jako někomu je to jedno, někomu něco vadí, někomu to nevadí, ale vždycky se tam něco promítne.“ Vyučující se v souvislosti s hodnotami a postoji taktéž vyjádřili v rámci tématu proti sociálním sítím. Jedním z důvodů je i to, že se vytrácí smysluplné

využívání tohoto fenoménu, jak uvádí **Vyučující 4**: „Nemám rád sociální sítě, to se promítá i do výuky, jak to podávám žákům. Ne že bych je zrazoval, ale nabádám je k tomu, aby to užívali smysluplně a ne jenom na takové tlachání, na které to většinou užívají.“ Podobného názoru je i další vyučující, která vidí problém ve ztrátě běžné komunikace „face to face“ - **Vyučující 1**: „Já Facebook nemám, protože s tím tak nějak vnitřně nesouhlasím. Neodsuzuji to, ale vidím to i na svých dětech, jak velký je to požirač času. Myslím si, že ty děti jsou pak ochuzené o takovou tu normální komunikaci. My, když jsme si chtěli něco říct, tak jsme se našli a řekli jsme si to osobně. Kdežto oni ne. Tím pádem i ztrácí zábrany a pak tam píšou všechno, i to, co by třeba normálně neřekli.“ Stejného názoru je i **Vyučující 5**: „Já nějak extra s Facebookem ani obecně se sociálními sítěmi nesouhlasím. Ale patří to k této době a je potřeba se s tím nějak vyrovnat. Těžko dětem můžeme Facebook zakázat nebo vymluvit.“

Vyučující ve všech případech uvedli, že se jejich hodnoty a postoje do jisté míry promítají i do výuky tématu rizikových jevů při komunikaci na internetu. Jednalo se ale spíše o nabídnutí i dalšího pohledu na situaci. Učitelé mají být „...zprostředkovatelé teorií a poznatků, hodnot, kulturních vzorců jednání, návyků a tradic.“ (Vališová; Kasíková, 2011, s. 16) V rámci této kategorie se v souvislosti s rizikovými jevy vyjádřili vyučující také k tomu, jaký je jejich vztah k sociálním sítím. Ve všech případech šlo spíše o negativní postoj, např. z důvodu trávení volného času, komunikace mezi dětmi nebo manipulace s osobními údaji.

Kategorie: Obsah výuky

Základem pro výuku je určení cílů, kterých má být při vyučovací hodině dosaženo. **Vyučující 4** se ke stanoveným cílům vyjadřuje takto: „Aby se žáci na internetu chovali bezpečně, což znamená, aby dodržovali hlavně pravidla, která je ve škole naučíme.“ **Vyučující 2** pak doplňuje: „Tak je to např. seznámení se sociálními sítěmi, upozornění na různá nebezpečí na internetu. Hlavním cílem tedy je, aby se žáci nedostávali do takových problémů nebo aby je uměli rozpoznat a nahlásit.“ Podobné cíle si stanovuje i **Vyučující 3** : „Hlavním cílem je, aby žáci znali rizika internetu, uměli se chránit a bránit odpovídajícím způsobem.“ **Vyučující 6** dodává: „Cílem je, aby se žáci

vyhnuli všemu, co by jim mohlo nějakým způsobem ublížit, ale i do budoucna, aby si uvědomovali, že to, co se na internet nahraje nebo to, co zveřejní, tak je to dlouhodobé a někdo to může vytáhnout i za deset let třeba.“ Pokud je možné uvést, že ve stanovování cílů jsou vyučující jednotní, obsah výuky se již liší. **Vyučující 4** uvádí: „No třeba jak se zaregistrovat na sociálních sítích, jak se tam chovat. Co tam mohou a nemají dělat – neměli by zveřejňovat fotky, osobní údaje. Taky na kyberšikanu. Informovat o nebezpečích např. v e-mailu různé spamy, hoax a co to může udělat s počítačem.“ Podobně je tomu i u **Vyučující 1**: „Obsahová náplň se týká např. zakládání a základní práce s Facebookem, do toho patří i ochrana. Doporučuji jim, aby tam nedávali důležité informace o sobě, aby se snažili chránit své soukromí. Dále to je základní práce s e-mailem. Ta kyberšikana se také probírá, protože s tímto problémem se setkávají už i žáci na prvním stupni.“ Stejně je tomu tak i u **Vyučujícího 5**: „No většinou se vše odvíjí dle osnov. Když teda probírám zrovna internet, tak tam zahrnu i Facebook. Spíše se ale v tomto případě snažím s dětmi komunikovat, co jim může hrozit.“ **Vyučující 7** doplňuje: „Zabýváme se druhy sociálních sítí, dále pravidly bezpečného internetu, možnostmi ochrany.“ Podobně je na tom i **Vyučující 6**: „No zabýváme se sociálními sítěmi např. Facebook, taky samozřejmě na ochranu, nějaká ta pravidla. Důležité je, aby pochopili smysl toho bezpečného jednání.“ Jinak tomu je u **Vyučující 3**, která již věnuje této problematice více času a vyjadřuje se takto: „Určitě se zabýváme terminologií, jako např. kyberšikana, phishing. Snažím se vše propojit s konkrétními příklady, buď které vím já, nebo samotní žáci. Většinou také využívám pro lepší názornost různé ukázky.“ **Vyučující 2** se vyjadřuje podobně: „Obsahem výuky je především ochrana dětí před těmito jevy. Zaměřuji se na rizika internetu, tedy na nevhodné chování na internetu např. kyberšikana, sexting, kybergrooming. Vysvětlujeme si společně související pojmy. Zaměřuji se také samozřejmě na Facebook, na jeho využívání nebo spíš zneužívání. Pokud možno, vše je doplněno i o nějaké konkrétní případy.“

Samotnému obsahu výuky předchází stanovení cílů, kterých má být ve vyučovací hodině dosaženo. Dle rozhovorů byly stanoveny jak kognitivní, tak i afektivní cíle. Kognitivní cíle se zaměřovaly na znalost pravidel chování na internetu, možnosti

ochrany vlastního soukromí, registrace na sociální sítě, práce s e-mailem. Afektivní cíle byly zaměřeny na správné chování na internetu, včasné uvědomění si rizik při komunikaci na internetu.

Obsah výuky se u vyučujících liší i navzdory tomu, že někteří z nich vyučují na stejné škole, tedy dle jednoho ŠVP (Školní vzdělávací program). Zde jsou shrnuta všechna témata, která učitelé zařazují do výuky.

- **sociální sítě** – jejich zakládání, práci s nimi, zabezpečení, správné využívání.
- **pravidla práce na internetu**
- **možnosti ochrany před rizikovými jevy**
- **kyberšikana**
- **hoax**
- **sexting**
- **kybergrooming**
- **spam**
- **phishing**
- **e-mail** – zakládání, práce s ním, zabezpečení.

Ideálně by všechna tato témata měla být do obsahu výuky zařazena. Do jisté míry se to podařilo u dvou vyučujících. Svou roli v tom dle mého názoru sehrál čas, který byl tématu rizikových jevů v obou případech věnován. Pouze dvě vyučující věnovali tématu jednu a více hodin. Tento faktor byl rozebrán v kategorii - čas věnovaný tématu.

Kategorie: Čas věnovaný tématu

Čas věnovaný tématu se u vyučujících lišil. **Vyučující 4** se vyjadřuje takto: „*Celé hodiny jenom tomuto tématu nevěnuji, spíš se jen část hodiny věnuji tomuto tématu a pak se již probírá něco jiného. Že by se tomu věnoval třeba celý blok, to ne, spíš tak nárazově v průběhu roku.*“ Stejný případ v souvislosti s věnovaným časem zmiňuje i **Vyučující 1** : *Toto téma se probírá např. v návaznosti na téma internet, nebo když je potřeba reagovat na nějakou vzniklou situaci ve škole. Vyloženě to tedy není jako jedna nebo dvě hodiny, kde bych se zajímala jenom o toto. Bud' na to*

narazíme, nebo když zrovna je nějaký problém v té třídě, tak se k tomu určitě vracím nebo to zmíním, ale že bych se celou hodinu zajímala jenom o toto, tak to ne.“ **Vyučující 5** uvádí: *„Já to probírám tak, že když berem zrovna internet půl roku, tak z toho část hodiny věnuju sociálním sítím, pravidlům, rizikům.“* Podobně je to i u **Vyučujícího 6** : *„No je pravda, že tady toto téma vyloženě neděláme, spíše nárazově, když se k tomu dostaneme. Že bychom ale cíleně věnovali hodiny, tak to ne.“* Naopak **Vyučující 3** uvádí: *„Ano tomuto tématu věnuju celou hodinu, pak se již toto téma opravdu zařazuje nárazově v souvislosti s různými událostmi.“* Také **Vyučující 2** věnuje delší čas tomuto tématu: *„Na konci roku jsme se tomu věnovali víc, ale i v průběhu roku je občas potřeba např. k aktuálnímu tématu si něco povědět.“*

Většina z vyučujících nevěnuje této problematice ani celou vyučovací hodinu. Téma je probíráno nárazově např. v souvislosti s tématem internet, zakládání e-mailu, nebo pokud je potřeba zareagovat na nastalou situaci, která se udála ve škole. Pouze dvě vyučující rizikovým jevům věnovaly delší dobu než v ostatních případech. Jelikož žáci využívají internet nebo mobilní telefony prakticky denně, tak si myslím, že by si toto téma zasloužilo alespoň jednu celou vyučovací hodinu ve školním roce.

4.3.2 Využívané didaktické prostředky ve výuce týkající se rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT.

Druhá výzkumná otázka byla zaměřena na didaktické prostředky týkající se rizikových jevů při komunikaci na internetu – **„Jaké didaktické prostředky využívají učitelé ICT ve výuce tématu rizikových jevů při komunikaci na internetu?“**

Kategorie: Formy výuky

Formy výuky jsou nedílnou součástí vyučovacího procesu. **Vyučující 4** se vyjadřuje takto: *„Spíše vyučuji frontálně, protože každý žák sedí u jednoho počítače, takže možnost skupinové práce spíš ne.“* Podobného názoru je i **Vyučující 1**: *„No frontální, jako tady sedí každý sám u svého počítače, protože tam není místo pro klasickou*

skupinovou výuku.“ Stejně je na tom i **Vyučující 6**: „*No ano, ta frontální, pro skupinovou práci zde ani není prostor. Ale tak to oni probírají i v jiných předmětech třeba v občance, takže mají určitě víc možností.*“ **Vyučující 5** pak dodává: „*No určitě frontální, jinou ani nějak v informatice nerealizuju.*“ Nejinak tomuto je i u **Vyučující 2**: „*Při výuce využívám formu výuky určitě frontální.*“ Výjimkou se v tomto případě stávají pouze dva vyučující. **Vyučující 7** zmiňuje i další formu výuky: „*No využívám hodně frontální výuku, ale pokud je možnost, tak se samozřejmě nevyhýbám ani skupinové práci se žáky.*“ **Vyučující 3** doplňuje: „*No určitě frontální, ale to se taky hodně odvíjí od třídy, se kterou pracuju. Formu tedy někdy volím na základě toho, s jakou třídou pracuju, hlavně je to i o zvyku, jakým způsobem jsou žáci schopni pracovat. Využívám také skupinové práce nebo i projektové výuky. Výsledky právě té projektové výuky se hodně týkají právě rizik, ale i pravidel chování na internetu. Práce žáků jsou pak vystaveny na nástěnce v počítačové učebně, jsou tak všem na očích.*“

Organizační formy výuky jsou chápány jako vnější uspořádání vyučovacího procesu a podmínek, za kterých je samotný obsah realizován. (Velikanič, 1967) Formy výuky se u tématu rizikových jevů při komunikaci na internetu u jednotlivých vyučujících ve většině případů shodují. Pouze ve dvou případech vyučující využili jiných forem. Jak někteří z vyučujících uvedli, opravdu je nutné zohlednit možnosti, které třída poskytuje. Zde jsou shrnuty využité organizační formy výuky.

- **Výuka hromadná (frontální)** – „*...předpokládá jednotný obsah a rozsah učiva pro žáky stejné vzdělanostní úrovně i stejného věku a jednotnou časovou organizaci. Pro hromadnou výuku jsou používána také označení frontální a kolektivní.*“ (Hladílek, 2004, s. 54)
- **Výuka skupinová** – „*Plánovité přeskupování žáků ve třídě v různě velké skupiny odpovídá cílům demokratické pedagogiky a školy poněvadž se tak realizuje vnitřní diferenciaci, individuální přístup k žákům a žáci se vedou ke kolektivní spolupráci i k individuální odpovědnosti.*“ (Maňák, 2003, s. 47)
- **Výuka projektová** – „*Projektová výuka umožňuje vykonávat žákům významnou a produktivní práci. Osvobozuje se od nadvlády učebnic, ty se v ní stávají*

zdrojem informace a ne soustavou vědomostí, které žáci pasivně přejímají.“
(Hladílek, 2004, s. 33)

Formy výuky jsou autory vykládány nejednotně. Konkrétně projektová výuka může být dle různých autorů považována za výukovou metodu nebo za výukovou formu.

Kategorie: Metody výuky

Vhodně zvolené metody výuky jsou samozřejmě taktéž důležitou součástí vyučovacího procesu. V tomto případě vyučující využívali většinou stejné metody, ale výjimky se i zde samozřejmě objevily. **Vyučující 1** se k využívaným metodám vyjadřuje takto: *„Využívám metodu rozhovoru, ta si myslím, že je v případě tohoto tématu zásadní. Pokud se mi do rukou dostane nějaké video, tak si ho samozřejmě také pustíme.“* Informace získané od **Vyučujícího 4**, mají obdobný charakter: *„Většinou je ta hodina hodně postavená na diskusi, kde chci samozřejmě slyšet jejich názor.“* **Vyučující 5** pak sděluje podobné: *„No, jako obecně bych řekl názorně-demonstrační a hodně vedeme diskusi.“* **Vyučující 6** pak dodává: *„No ono to stejně vždycky sklouzne nějakým způsobem do nějaké diskuse, kde si k tomu každý řekne co má, co někde slyšel nebo ho nějak zaujalo. Ale tak ukazujeme si i různá videa s příběhy.“* **Vyučující 2** pak doplňuje: *„Takže pustíme si třeba v hodině nějaké video s touto tematikou, pak taky diskusi nebo promítání slajdů v prezentaci, také využívám třeba na začátku hodiny myšlenkové nebo pojmové mapy, samozřejmě také besedu pokud je možnost, tu ale má na starosti výchovný poradce, vím, že tady byl právník, policie. Měli jsme také konkrétně přednášku o facebook, kde si děti uvědomily, že cokoliv dají na facebook, tak se to tam uloží na delší čas.“* **Vyučující 3** také dále zmiňuje: *„Určitě využívám vysvětlování, je třeba si vysvětlit různé situace, termíny s látkou spojené. Dál taky dost využívám diskusi a besedu. Ta beseda bývá s policistou.“* Pro úplnost i **Vyučující 7**: *„Asi nejvíce využívám diskuse a vysvětlování.“* Dále bylo také zjišťováno v souvislosti s výukou rizikových jevů při komunikaci na internetu, která z metod přijde vyučujícím nejvíce efektivní. Většina učitelů se na nejefektivnějších metodách ve výuce této problematiky shodla. **Vyučující 4** odpovídá takto: *„Tak pokud se dají najít nějaká videa, tak určitě ta metoda názorná. Ale je to zas náročnější na přípravu, člověk musí*

nejdřív sám všechno zkusit, aby pak věděl, co jim pouští.“ **Vyučující 1** dále zmiňuje: „Nejefektivnější v tomto tématu se mi zdá nejspíš diskuse.“ **Vyučující 5** pak uvádí: „Hodně je to právě ta diskuse, ta komunikace, protože i ty děcka se tak víc uvolní a víc se rozpovídají.“ **Vyučující 2** sdělila: „Řekla bych, že diskuse, tam mě žáci docela dost překvapili, že se nebojí říkat svoje zkušenosti a určitě je to i to dobré i v tom smyslu, že si i ostatní spolužáci z těch jejich zkušeností něco vezmou. Je lepší, když jim to řekne samotný žák, než když by je na to připravoval učitel. Ten příběh od spolužáka je určitě účinnější než od nás.“ **Vyučující 6** v podstatě uvedl stejné metody jako v předchozích případech: „No podle mě je to určitě ta diskuse a pouštění těch různých videí.“ Dotazovaná **Vyučující 3** zmínila i jednu z dalších metod, která se jí zdála efektivní při výuce tohoto tématu: „Tak určitě je to ta beseda, dále také diskuse a hlavně ty zkušenosti.“ **Vyučující 7** pak uvedl: „Nejefektivnější jsou podle mě právě ukázky třeba těch případů, které se staly, vysvětlit si společně co bylo špatně, kde se stala chyba.“

Metody výuky lze charakterizovat jako „...způsob, jímž si žáci pod vedením učitele osvojují nové poznatky a dovednosti, upevňují je a učí se jich používat.“ (Hladílek, 2004, s. 45) Konkrétně v tomto případě byly využity téměř stejné metody ve všech případech. Zde jsou shrnuty a rozřazeny využité metody výuky:

Dle pramene poznání:

- **Metody slovní:** při výuce byl využit rozhovor, jehož základem je otázka jako most od učitele k žákům a umožňuje tak vzájemnou komunikaci. (Maňák, 2003) Dále bylo využito vysvětlování jako metoda sloužící k pochopení podstaty věci. Pomáhá objasnit pojmy, pravidla, zákony atd. (Hladílek, 2004) Další slovní metodou, která byla ve výuce využita, je diskuse, jejímž základem je rozhovor mezi všemi členy určité skupiny. Účastníci vyjadřují svůj názor, obhajují si ho. (Hladílek, 2004) Do výuky také byla zařazována beseda. Je to netypická metoda, při které je do výuky pozvána osoba – odborník, sportovec, herec atd., aby neformálním způsobem hovořila se žáky a odpovídala na jejich otázky.

(Šimoník, 2005) Zařazena byla také přednáška jako souvislý, utříděný výklad vědeckých pojmů. (Šimoník, 2005)

- **Metody názorně demonstrační:** využity v tomto případě byly, jak metody statické, tedy promítání slajdů, tak i dynamické – videa s příběhy.

Dle fází výchovně vzdělávacího procesu:

- **Metody motivační a aktivizační** – pouze jedna vyučující uvedla, že ve svých hodinách využívá myšlenkových a pojmových map.

Pro lepší názornost jsou hlavní metody, které učitelé využívají při výuce rizikových jevů při komunikaci na internetu, uvedeny v Obrázku 9.

Metody slovní	Metody názorně demonstrační	Metody motivační a aktivizační
<ul style="list-style-type: none"> • Vysvětlování • Přednáška • Diskuse • Beseda • Rozhovor 	<ul style="list-style-type: none"> • Metoda statická • Metoda dynamická 	<ul style="list-style-type: none"> • Myšlenkové mapy • Pojmové mapy

Obrázek 9 Shrnutí nejčastějších výukových metod využitých ve výuce

Za nejvíce efektivní metody při výuce považovali učitelé zejména:

- **Metody názorně demonstrační** – metody dynamické - videa s příběhy
- **Metody slovní** – diskuse, beseda, vysvětlování

Metody slovní	Metody názorně demonstrační
<ul style="list-style-type: none"> • Vysvětlování • Diskuse • Beseda 	<ul style="list-style-type: none"> • Metoda dynamická (videa s příběhem)

Obrázek 10 Efektivní metody ve výuce

Kategorie: Prostředky výuky (materiální)

Jelikož se výuka zaměřená na oblast Informačních a komunikačních technologií odehrává v počítačových učebnách, vyplývaly ve většině případů využívané prostředky ve výuce z vybavenosti samotné učebny, tedy přesněji řečeno z možností školy.

Vyučující 4 uvádí: „*No v podstatě je to hlavně dataprojektor a počítač.*“

Dále i **Vyučující 1** obdobně zmiňuje: „*No co teda tak samozřejmě dataprojektor, ten využívám hodně, protože než bych obíhala všechny žáky, když něco dělají, vyhledávají i třeba právě k těmto tématům. Počítače využívám samozřejmě maximálně, žáci vyhledávají různé věci. Dále také tabuli. A co teda nově tak jsme v září začali e-learningový kurz a to se mi teda hodně líbí, protože mi připadá ideální, že když jim pošlu třeba nějakou prezentaci, tak že se k tomu můžou vrátit.*“ Dále **Vyučující 5**:

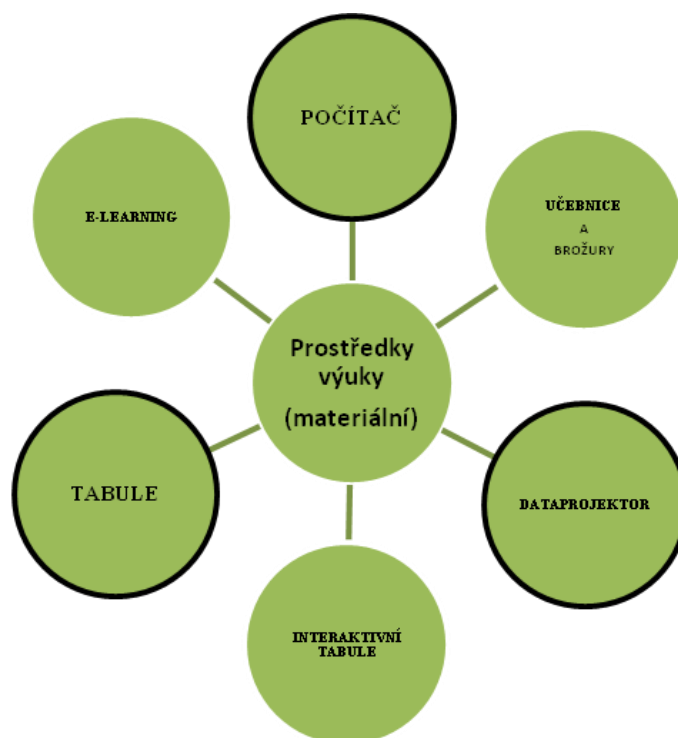
„*Hodně využívám interaktivní tabuli, samozřejmě pak dataprojektor, počítače. V informatice nemáme učebnice žádné, mám jednu pro sebe, ale v ní toto téma není, je sice zaměřená třeba na internet, ale spíš jako co to je.*“ Absenci učebnic potvrzuje i **Vyučující 6** :

„*Když teda narazíme na toto téma, tak samozřejmě počítače, učebnice žáci nemají. Máme jednu pro sebe a když je potřeba, tak se nakopírují příslušné listy, ale o tomto tématu tam ani myslím nic není.*“ Jinak tomu je již u **Vyučující 2** : „*Tak co tu vidíte ve třídě, teda tabule, počítače, dataprojektor, využíváme žákovských zařízení, kde já mohu zadat otázku a oni to anonymně vyplní a na plátně se pak zobrazuje jejich odpověď. Přimo k tomuto tématu také využívám brožury od firmy Safer Internet, která pomáhá školám a vydává různé brožurky.*“ I **Vyučující 3** využívá učebnici a další prostředky v hodinách informatiky v souvislosti s daným tématem:

„*Tak především využíváme počítače, pak dataprojektor, občas využiju i interaktivní tabuli, pak také využívám učebnici nebo i mobilní telefon.*“ Pro úplnost i **Vyučující 7**: „*V hodinách využívám počítače, dataprojektor, tabuli.*“

Prostředky výuky je možno chápat jako předměty nebo jevy, které slouží k dosažení určených výchovně vzdělávacích cílů. (Maňák, 2003) V případě materiálních prostředků se učitelé snažili využít pomůcek, které učebna nabízela. Ve všech případech byly využity počítače, dataprojektor, tabule. Již méně často učitelé hovořili o učebnicích a brožurách, tyto prostředky využívaly jen dvě vyučující.

Konkrétně se jednalo o brožuru Safer Internet v jednom případě a ve druhém případě vyučující využila učebnici od ComputerMedia – Informatika pro základní školy, která sice přímo neobsahuje téma rizikových jevů, ale obsahuje různé poznatky a poznámky k problematice. V jednom případě je také zmíněn E-learningový kurz, který v tomto případě vidím jako velice zajímavou možnost, jak poskytnout žákům příslušné materiály. Taktéž pouze ve dvou případech byla využita interaktivní tabule (konkrétně se jednalo o Smart board a jedna z vyučujících využila prvek Extreme Colaboration), přitom tuto možnost měli všichni z učitelů. Důvod proč učitelé nevyužívají interaktivní tabuli ve výuce může souviset s aprobací, jelikož nemusí být zvyklí pracovat s tímto prostředkem. Prostředky, které učitelé ve výuce využívají, jsou shrnuty v Obrázku 11.

Obrázek 11 Využívané prostředky výuky

4.3.3 Vztah žáků k tématu rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT.

Třetí výzkumná otázka byla zaměřena na vztah žáků k tématu rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu vyučujících ICT. – „**Jak žáci vnímají téma rizikových jevů při komunikaci na internetu?**“

Kategorie: Reakce žáků

Důležitým bodem souvisejícím s výukou této problematiky jsou i reakce žáků. Ty jsou v tomto případě vítanou součástí vyučovací hodiny. Konkrétně všichni vyučující mají kladné zkušenosti s reakcí žáků na problematiku. **Vyučující 4** se vyjadřuje takto: „*No, tak já myslím, že celkem vstřícný. Oni všichni, pochopitelně, tam jsou dnes a denně, že jo, takže oni ví, o co jde. Možná víc než já, ale myslím, že i to, že se je nesnažím mentorovat, tak si myslím, že to berou.*“ Podobně je tomu i u **Vyučující 1**: „*Většinou mám dobrou odezvu, ale zas nevím, jestli to všechno neříkají jenom kvůli mně, jako protože jsem učitelka. Nevidím to až tak špatně v souvislosti i třeba se závislostí dětí na internetu. A dokonce to mě hodně překvapilo, že se o tuto problematiku zajímají i děti na prvním stupni a dost takové chování odsuzují.*“ Dále **Vyučující 5** uvádí: „*Tak oni o tom vědí, ale nutné je k tomu navést, upřesnit, pojmenovat správně ty získané informace, jako ví, že ty problémy jsou, nebudu říkat, že ne. A co si myslím, že většina žáků toto odsuzuje.*“ **Vyučující 6** doplňuje: „*Je to oblast, která se jich týká, takže toho spoustu vědí, takže k tomu mají vždycky co říct. Myslím si, že je to i víc zajímavá než ostatní témata v informatice.*“ **Vyučující 2** pak dále dodává: „*Odezva žáků je zcela pozitivní, zajímavá je to, třeba právě i ty reakce na ty videa, které se dají pustit. Občas i řeknou svou zkušenost, že třeba už se to někomu stalo, a to nemám rád a podobně. Tváří se, že si uvědomují, že by se to dělat nemělo, otázkou je, jak veliký dopad to na ně doopravdy má.*“ Obdobnou zkušenost s výukou této problematiky má také **Vyučující 3**: „*Určitě mám v tomto případě opravdu dobré zkušenosti s reakcí žáků. Hodně uvádí zkušenosti.*“ Pro úplnost také **Vyučující 7**: „*Co se týká těch starších žáků, tak ty reakce tam samozřejmě jsou, protože se jich to i mnohdy dotýká. Rozhodně si uvědomují ta rizika.*“ S tímto tématem se samozřejmě

pojí i rozdělení aktérů ve všech případech rizikových jevů na oběti a útočníky. Reakce žáků na samotné aktéry byly dle učitelů totožné. Ve všech případech se jednalo o odsouzení činů útočníka a sympatizování s obětí. Jediný **Vyučující 4** neměl možnost se konkrétně k tomuto vyjádřit, jelikož se ve výuce nezaměřuje na samotné aktéry. **Vyučující 1** však uvádí: „*Třeba když probíráme kyberšikanu, tak samozřejmě sympatizují s tou obětí. A kategoricky odsuzují, že někdo může vůbec něco takové udělat.*“ **Vyučující 5** pak dodává: „*Násilníka jednoznačně odsuzují. Odsuzují veškeré takové chování, rozhodně se jim to nelíbí. Nebo aspoň to tak v těch hodinách dávají najevo, co cítí uvnitř, to člověk neví.*“ **Vyučující 6** uvádí: „*No, když už se k tomu dostaneme, tak samozřejmě je tak vidět, že třeba nechápou, jak si to může ten násilník dovolit, dost to odsuzují.*“ Podobné informace uvádí i **Vyučující 7**: „*Tam je to jednoznačné odsouzení útočníka ze strany žáků.*“ **Vyučující 3** dále uvádí: „*Reakce jsou různé, protože každé dítě reaguje jiným způsobem. Násilník je ale vždy postavou negativní. U oběti děti vyjadřují podporu, soucit.*“ **Vyučující 2** dodává ve stejném duchu: „*Tak toho násilníka vidí negativně všichni, oni si uvědomují, co je špatně, ale otázka je, jestli to opravdu nikdy nezkusilo na někoho, třeba nějaké narážky třeba na facebooku.*“

Všichni vyučující se shodují v tom, že reakce žáků jsou v rámci problematiky vstřícné. K tématu žáci mají co říct (vlastní zkušenosti, co kde viděli a slyšeli) a jejich aktivita je mnohdy vyšší než u témat jiných. Jak i samotní učitelé podotýkají, toto téma je žákům blízké, jelikož tráví na internetu velké množství času. Někteří učitelé však uvádějí menší obavu z toho, jestli žáci v některých případech pouze neříkají to, co se od nich očekává. Což mohou naznačovat i případy kyberšikan, které se projeví na každé ze škol, které jsem navštívila. Tato možnost byla rozebrána v kategorii rizikové jevy na základních školách. Pokud se vyučující ve svých hodinách zmiňují o aktérech rizikových jevů (oběť a útočník), pak dochází ze stran žáků k jednoznačnému odsouzení útočníka a vyjádření soucitu a podpory v případě oběti. I zde však vyvstává otázka, zda je to opravdu přesvědčení žáků.

Kategorie: Aktivita žáků

Z výše uvedených informací je jasné, že žáci jsou v souvislosti s tímto tématem ve vyučovací hodině aktivní. Potvrzují to všichni vyučující. **Vyučující 4** se k této problematice vyjádřil takto: „*No když se o tom bavíme, tak samozřejmě chci, aby mi dali nějakou zpětnou vazbu. Aby sami třeba uvedli nějaký příklad z praxe. Ale jak jsem říkal, jim je to blízké, takže oni mají v tomto případě co říct.*“ Obdobné zkušenosti má i **Vyučující 1**: „*Přispívají nejen svými názory, ale také zkušenostmi, to jako určitě. Ta aktivita v hodině je zvýšená i tím, že třeba když si o tom povídáme tak, že je to i hodně postaveno na tom jejich názoru, od toho se to pak odvíjí dál.*“ **Vyučující 3** pak doplňuje: „*Hodně uvádějí své zkušenosti, toto téma je totiž pro ně vděčnější, mají k tomu co říct.*“ **Vyučující 7** toto potvrzuje: „*Rozhodně přispívají zkušenostmi, je to pro ně blízké téma. Není potřeba to z nich páčit, jak třeba v jiných předmětech, kde je problém z nich něco dostat.*“ Podobného názoru je i **Vyučující 2**: „*Určitě se snaží přispívat tím, co kde slyšeli nebo viděli, nebo je třeba i něco zajímá, tak se zeptají, jsou určitě aktivnější.*“

Jak již bylo uvedeno výše, aktivitu žáků je možno vztáhnout k vyšší obeznamení žáků s tématem, což dokazují i různé názory, příklady, příběhy a vlastní zkušenosti žáků s touto problematikou, o kterou se s ostatními spolužáky dělí. Svou roli může hrát i odlišná atmosféra ve vyučovací hodině, odlišné metody výuky nebo i prostředky.

Kategorie: Rizikové jevy na základních školách

I přes prevenci, o kterou se vyučující snaží, se rizikové jevy na základních školách objevují. **Vyučující 1** se k problému vyjadřuje takto: „*No měli jsme tu případ, kdy někdo vytvořil falešný účet svému spolužákovi na facebook. Musela to řešit policie. A právě, i když nevěnujeme celou hodinu tomuto tématu, tak když se něco takového stane, vždycky na to příslušně reagujeme.*“ Podobný případ potvrzuje i **Vyučující 2**: „*Myslím, že se u nás řešil, to, že někdo někomu nadával přes facebook. Maminka toho žáka vše vytiskla a donesla do školy. Řešilo se to v rámci školy.*“ Ve škole u **Vyučující 3** řešili dva různé případy: „*No ani nám se to nevyhnulo. V jednom případě*

škola řešila to, že jeden chlapec objednal na svého spolužáka nějaké zboží na internetovém obchodě. Takže tatínek to pak musel zaplatit. A ve druhém případě mi žáci vytvořili na facebook profil, asi něco jako pomsta.“

I když všichni vyučující potvrdili, že žáci téma přijímají vstřícně, jsou v hodině aktivnější než u jiných témat, tak dochází k tomu, že se rizikové jevy na základních školách objevují. Na všech třech základních školách došlo k situacím, které pak škola byla nucena řešit. Na základě toho si myslím, že věnovat celou vyučovací hodinu této problematice není zbytečné.

4.4 Shrnutí výzkumných závěrů

Kvalitativní výzkum byl zaměřen na problém spojený se způsobem výuky rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT na základní škole. Toto šetření bylo realizováno na třech základních školách kraje Jihomoravského a Olomouckého. Do výzkumu bylo zapojeno sedm vyučujících ICT. Hlavní závěry plynoucí z výzkumného šetření jsou shrnuty níže.

Obsahová náplň výuky a její náročnost na přípravu

V této oblasti byla klíčovým bodem nejednotnost obsahu při výuce rizikových jevů a to i za předpokladu, že někteří vyučující učí na stejných školách. Učitelé se zaměřují především na sociální sítě a práci s nimi, na pravidla práce na internetu a na ochranu před rizikovými jevy. U části dotazovaných však chyběla práce se základní terminologií a hlubší zaměření se na pachatele a oběť.

Náročnost na přípravu může souviset nejen se stále se vyvíjejícím tématem a potřebou adekvátní reakce na něj, ale především může souviset s aprobační výukou vyučujících. Pouze dva z dotazovaných měli příslušnou aprobaci.

Čas věnovaný tématu

Z výzkumu vyplynulo, že ve většině případů je problematice věnována část vyučovací hodiny, ne však celá. Pouze ve dvou případech se objevily výjimky, kdy vyučující věnovaly tématu jednu a více hodin. Zajímavá byla taktéž skutečnost, že učitelé z jedné školy věnovali tématu různé časové dotace. V tomto případě je možné propojit časovou dotaci s obsahovou náplní. Myslím si, že tato problematika si svojí závažností zaslouží více než pouhou část vyučovací hodiny.

Didaktické prostředky ve výuce

Didaktické prostředky nemateriální povahy, tedy formy a metody výuky, se ve většině případů neliší od výuky ostatních témat. Učitelé využívají klasických forem výuky tedy hromadnou (frontální) dále také skupinovou. Skupinová výuka se však nijak zvlášť nerealizuje z důvodu mnohdy nevhodného rozvržení učebny. Jediná vyučující zmínila také projektovou formu výuky. Ta má za úkol nejen to, aby si žáci osvojili nové vědomosti a dovednosti, ale hlavně je důležitá aktivní a praktická činnost žáků při řešení úkolů. V případě projektové výuky, kterou si vyučující zvolila, jsou výsledkem materiály, které jsou vystaveny na nástěnce v počítačové učebně. Metody výuky se taktéž razantně neliší od výuky jiných témat. Ve výuce dominují metody jako vysvětlování, diskuse, rozhovor. Ke změně dochází při využití metody přednášky, která není na základních školách příliš běžná. Zajímavou možností je také volba besedy, která v rámci tématu byla využita. Další metody, které byly zmíněny, jsou motivační a aktivizační. V tomto případě se jednalo o pojmové a myšlenkové mapy. Všichni vyučující taktéž využili metod názorně demonstračních. Za nejefektivnější metody v rámci tématu považovali učitelé metody, jako je diskuse, beseda, rozhovor, nebo také metody názorně demonstrační.

Didaktické prostředky materiální povahy spíše vyplývají z možností, které učebna poskytuje. Primárně se jednalo o počítače, dataprojektor a tabuli. Tyto tři prostředky využili všichni vyučující. Méně často již byly využity učebnice a brožury. Žáci v hodinách ICT učebnice většinou vůbec nemají, učitelé jim vše kopírují. Téma rizikových jevů se v učebnicích nevyskytuje, pouze v poznámkách.

Brožury mohou vyučující získat od organizací, které se tématem zabývají např. tedy Safer Internet. Taktéž se ve výuce příliš nevyužívají interaktivní tabule. Pouze dvě vyučující ve svých hodinách, které se týkají rizikových jevů při komunikaci na internetu, tento prostředek využívají. Jedna z vyučujících taktéž zmínila E-learningový kurz, který v tomto případě může poskytovat možnost, jak zprostředkovat žákům příslušné materiály, když nemají učebnice.

Vztah žáků k tématu

Vztah žáků k tématu se ve všech případech jevil jako kladný. Učitelé zmínili, že jsou žáci oproti jiným tématům daleko aktivnější, což může být způsobeno tím, že je toto téma žákům blízké, dotýká se jich. Žáci v hodinách přispívají svými zkušenostmi, postřehy. Jednoznačný postoj vyjadřují proti násilníkům, soucit je pak spojen s obětí. I když vyučující vidí vztah žáků k tématu kladně, vyjadřují však jisté obavy v tom smyslu, že žáci mohou dělat pouze to, co je od nich očekáváno. Do jisté míry to může potvrzovat i ten fakt, že se na všech třech školách rizikové jevy objevily.

Závěr

Diplomová práce byla zaměřena na rizikové jevy při komunikaci na internetu a jejich výuku z pohledu učitele ICT. Na základě odborné literatury, samotného výzkumu a ostatních zdrojů, byla vypracována teoretická i praktická část.

Teoretická část práce vyložila propojenost komunikace s informačními a komunikačními technologiemi. Byly zde představeny základní možnosti komunikace na internetu, tedy využití sociálních sítí, chatů, elektronické pošty. Práce taktéž obsahuje nejběžnější rizika a jejich charakteristiky, která dětem při komunikaci na internetu hrozí. V rámci této části byla shrnuta preventivní opatření, organizace a právní rámec této problematiky.

Ve výzkumné části byly zjištěny údaje týkající se samotné výuky rizikových jevů při komunikaci na internetu z pohledu učitele ICT. Konkrétní obsah výuky byl zaměřen na sociální sítě, pravidla práce na internetu a ochranu před rizikovými jevy. Chyběl však hlubší vhled do problematiky. Dále byl výzkum zaměřen na prostředky materiální a nemateriální povahy (formy a metody výuky). Mezi prostředky materiální povahy byly zařazeny především počítač, dataprojektor, tabule. Již méně byly do výuky zařazeny učebnice, brožury, interaktivní tabule a E-learning. Využité formy výuky se příliš nelišily od běžných vyučovacích hodin, převládá frontální a skupinová výuka, v jednom případě byla užita výuka projektová. Dále vyučující využili metody slovní, názorně demonstrační, motivační a aktivizační. V souvislosti s tématem byla pozornost zaměřena na žáky a na jejich vnímání dané problematiky. Z výzkumu vyplynulo, že žáci v souvislosti s tématem projevují vyšší míru aktivity než u jiných témat, ale otázkou zůstává, zda samotná výuka má na žáky dostatečný vliv.

Použitá literatura

BARTOSZ, Jakub. Soud potrestal zneužití jednadvaceti chlapců osmi lety vězení. *iDnes.cz* [online]. 2009 [cit.2013-11-07]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/soud-potrestal-zneuzeni-jednadvaceti-chlapcu-osmi-lety-vezeni-pvv /krimi.aspx?c=A090205_101224_krimi_jba

BARTOŠEK, Miroslav. Krátce z historie Internetu. *Zpravodaj ÚVT M.* [online]. 1995, roč. V, č. 3 [cit.2013-09-02]. Dostupné z: <http://www.ics.muni.cz/bulletin/articles/22.html>. ISSN 1212-0901

Bezpečný internet pro děti. *Bezpecnyinternet.cz* [online]. [cit.2013-11-20]. Dostupné z: <http://www.bezpecnyinternet.cz/rodice/doporuceni-pro-rodice/bezpecny-internet-pro-deti.aspx>

BREČKA, Samuel a kol. *Od tamtamov po internet : prehľad dejín mediálnej komunikácie*. Bratislava . Bratislavská vysoká škola práv, 2009. ISBN 978-80-89363-29-2

ČERNÁ, Monia a kol. *Kyberšikana : průvodce novým fenoménem*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4577-0

ČESKÁ ŠKOLA. Kvalifikovanost a aprobovanou. *Ceskaskola.cz* [online]. 2010 [cit.2014-02-02]. Dostupné z: <http://www.ceskaskola.cz/2010/04/kvalifikovanost-aprobovanost.html>

ČESKÁ ŠKOLA. S kyberšikanou má zkušenost více než 51% dětí. *Ceskaskola.cz* [online]. 2013 [cit.2013-09-02]. Dostupné z: <http://www.ceskaskola.cz/2013/06/s-kybersikanou-ma-zkusenost-vice-jak-51.html>

ČSU. Internet a komunikace. *Czso.cz*. [online]. 2012 [cit.2013-10-02]. Dostupné z : http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/internet_a_komunikace

Digitální svět vašich dětí: online tipy pro rodiče. *Saferinternet.cz*. [online]. [cit.2013-11-20]. Dostupné z : http://www.saferinternet.org/c/document_library/get_file?uuid=11feaba4-185d-40ea-9072-706091d2cabe&groupId=10137

DOČEKAL, Daniel. Graf: České sociální sítě vs. Facebook. [online]. 2010 [cit.2013-11-01]. Dostupné z : <http://www.pooh.cz/pooh/a.asp?a=2016413>

DOSEDLA, Martin a Jan VÁLEK. *Informační a komunikační technologie 3*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-629-3

ECKERTOVIÁ, Lenka. *Bezpečnost dětí na internetu: rádce zodpovědného rodiče*. Vyd. 1. Brno: Computer Press. 2013. ISBN 978-80-251-3804-5

HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portal, 2009. ISBN 978-807-3676-285

HLADÍLEK, Miroslav. *Úvod do didaktiky*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského s.r.o. 2004. ISBN 80-86723-07-0

Chat. *bezpecnyinternet.cz* [online]. [cit.2013-10-02]. Dostupné z : <http://www.bezpecnyinternet.cz/zacatecnik/on-line-komunikace/chat.aspx>

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4

CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchána na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010. ISBN 978-80-7201-8253.

Internet 'grooming' law moves closer. *News.bbc.co.uk*. [online]. 2003 [cit. 2013-11-07]. Dostupné z: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/3067607.stm

KANEOVÁ, June a Pamela PORTINOVÁ. *Násilí a technologie*. [online]. 2008. [cit.2013-11-02] Dostupné z : http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/07_daphne_booklet_7_cs.pdf

KAVALÍR, Aleš a kol. *Kyberšikana a její prevence – příručka pro učitele*. Plzeň: DRAGON PRESS s.r.o., 2009. ISBN 978-80-86961-78-1

KOZMOVÁ, Kateřina, Martin KRÍŽEK a Karolína REZKOVÁ. Přesně před devíti lety vznikl Facebook. Dnes má víc než miliardu uživatelů. [online]. 2013. [cit. 2013-11-02]. Dostupné z : http://www.rozhlas.cz/zpravy/technika/_zprava/1170362

KOPECKÝ, Kamil. Co je sexting. [online]. 2009. [cit. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://www.e-bezpeci.cz/index.php/temata/sexting/137-154>

KOPECKÝ, Kamil. *Kybergrooming: nebezpečí kyberprostoru*. [online]. Olomouc, 2010a [cit. 2013-11-07]. Dostupné z: <http://www.e-nebezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/materialy-pro-studium-studie-atd?download=5%3Akybergrooming-studie>

KOPECKÝ, Kamil. *Stalking a kyberstalking: nebezpečné pronásledování* [online]. Olomouc: NET UNIVERSTITY, 2010b. [cit. 2013-11-07]. Dostupné z: <http://www.e-nebezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/materialy-pro-studium-studie-atd?download=9%3Astudie-o-stalkingu-a-kyberstalkingu>

KOPECKÝ, Kamil a kol. *Rizika internetové komunikace v teorii a praxi*. Vyd.1.

Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3571-8

KOPECKÝ, Kamil a Veronika KREJČÍ. *Rizika virtuální komunikace: příručka pro učitele a rodiče*. Vyd. 1. Olomouc: Net University, 2010. ISBN 978-80-254-7866-0

KOPECKÝ, Kamil, René SZOTKOWSKI a Veronika KREJČÍ. *Nebezpečí internetové komunikace III*. Vyd. 1. Olomouc: Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3087-4

KRČMÁŘOVÁ, Barbora. *Děti a online rizika: sborník studií*. Vyd. 1. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2012. ISBN 978-80904920-2-8.

KREJČÍ, Veronika. *Kyberšikana: kybernetická šikana*. [online]. Olomouc, 2010. [cit. 2013-11-05] Dostupné z: <http://www.e-nebezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/materialy-pro-studium-studie-atd?download=14%3Akybersikana-studie>

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace*. Praha: Svoboda, 1988.

Kybergrooming. *E-bezpeci.cz*. [online]. 2008 [cit.2013-11-06]. Dostupné z: <http://www.e-bezpeci.cz/index.php/temata/kybergrooming/125-42>

Kyberšikana a šikana – rozdíly. *Kybersikana.eu*. [online]. 2010. [cit. 2013-11-05] Dostupné z: <http://www.kybersikana.eu/search/label/Co%20je%20to%20kyber%C5%A1ikana%3F>

LACINOVÁ, Helena. Gábina (17): Za utajení videa chtěl sex!. *BLESK.CZ*. [online] 2009 [cit.2013-11-10]. Dostupné z: <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti-domaci/112318/gabina-17-za-utajeni-video-chtel-sex.html>

LAUSCHMANN, Jindřich. Jak na facebookové hashtagy – první tipy a triky. *Tyinternety.cz* [online]. 2013. [cit.2013-11-05].

Dostupné z : <http://www.tyinternety.cz/2013/06/21/clanek/jak-na-facebookove-hashtagy-prvni-tipy-a-triky>

LIVINGSTONE, Sonia a kol. *Risks and safety on the internet: The perspective of European children Full Findings*. LSE, London: EU Kids Online. [online]. 2011. [cit.2013-12-02]. Dostupné z: <http://eprints.lse.ac.uk/33731/>

LIVINGSTONE, Sonia a Leslie HADDON. EU Kids online 2009-2011. *Final Report, EU Kids Online II*. [online]. 2012. [cit.2013-11-02]. Dostupné z: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20%282009-11%29/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf>. ISSN 2045-246X

MAŇÁK, Josef. *Nárys didaktiky*. Vyd. 3. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003. ISBN 80-210-3123-9

MEDZIHORSKÝ, Štefan. *Asertivita*. Vyd. 1. Praha: Elfa, 1991. ISBN 80-900197-1-4

NAVRÁTIL, Pavel. *S počítačem nejen k maturitě*. Vyd. 4. Kralice na Hané: Computer Media, 2002. ISBN 80-902815-9-1

Patron bezpečného internetu: příručka pro rodiče. *Kr-olomoucky.cz* [online]. 2010. [cit.2013-11-20] Dostupné z: <http://www.krolomoucky.cz/clanky/dokumenty/117/prirucka-pro-rodice--patron-bezpecneho-netu.pdf>

PILAŘ, Jiří. Pravidla pro rodiče a děti k bezpečnějšímu užívání internetu. [online]. 2004 [cit. 2013-11-17]. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/HTM/PHPPravidlaprorodiceadetia.htm>

PLAŇAVA, Ivo. *Průvodce mezilidskou komunikací: přístupy-dovednosti-poruchy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0858-2

QUISOVÁ, Silvie. *Sociální komunikace v pomáhajících profesích*. Opava: Slezská univerzita, 2009. ISBN 978-80-7248-551-2

ROGERS, Vanesa. *Kyberšikana : pracovní materiály pro učitele a žáky i studenty*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-984-2

Ryan's story. In memory of Ryan Patrick Halligan 1989 – 2003. *Ryanpatrickhalligan.org*. [online]. 2010 [cit. 2013-11-07]. Dostupné z: <http://www.ryanpatrickhalligan.org/index.htm>

RYBKA, Michal a Ondřej MALÝ. *Jak komunikovat elektronicky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, 92 s. ISBN 80-247-0208-8.

SEKNIČKOVÁ, Pavla. Máme ve světě internetu svá práva? *e-bezpeci.cz*. [online] 2012 [cit.2013-11-24]. Dostupné z: <http://www.e-bezpeci.cz/index.php/temata/dali-rizika/534-internetprava>

SMEJKAL, Vladimír. *Internet a §§§*. Vyd. 1. Praha : Grada, 1999. ISBN 80-7169-765-6.

ŠIMONÍK, Oldřich. *Úvod do didaktiky základní školy*. Brno: MSD, 2005. ISBN 80-86633-33-0

ŠKYŘÍK, Petr. *Internet: definice, možnosti, vize*. Brno: Tribun EU, 2009. ISBN 978-80-7399-784-7

ŠVAMBERK, Alex. Sedmnáctiletou oběť si našel na Facebooku, znásilnil ji a zavraždil. *Novinky.cz*. [online] 2010 [cit.2013-11-11].

Dostupné z: <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/194196-sedmnactiletou-obet-si-nasel-na-facebooku-znasilnil-ji-a-zavraždil.html>

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VALIŠOVÁ, Alena a Hana KASÍKOVÁ. *Pedagogika pro učitele: podoby vyučování a třídní management, osobnost učitele a jeho autorita, inovace ve výuce, klíčové kompetence ve vzdělávání, práce s informačními prameny, pedagogická diagnostika*. 2. rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3357-9

VELIKANIČ, Ján. *Organizačné formy vyučovania na školách 1. a 2. Cyklu*. Vyd. 1. Bratislava, 1967.